

6 decembrie 1995

Nr.
21

22
plus
Supliment al revistei „22”

Scriitorul și Puterea

Conferința regională PEN

Neptun, 20-25 septembrie 1995

Cred că abordarea corectă a temei conferinței noastre trebuie să înceapă prin acceptarea unui paradox; un paradox potrivit cărui, deși scriitorul este poate singurul artist nedependent, prin datele materiale ale artei sale, de vreo altă putere decât cea a propriei sale tensiuni intelectuale, Scriitorul și Puterea a fost în toate timpurile o temă fierbinte, iar legătura dintre cei doi termeni aflați în discuție - de nedesfăcut. Să mă explic. Un creion și o foaie de hirtie sînt suficiente unui poem să se nască. Un top de hirtie și o sticlă de cerneală sînt suficiente unui roman, indiferent cine se află la conducerea țării, indiferent dacă poliția este politică sau nu. E adevărat că apare un moment în care, prin cenzură, Puterea se poate amesteca în soarta scriitorului, dar este o intervenție *post factum*; dar în acel moment opera va fi fost deja născută, iar nașterea ei nu depinsese decât de puterea scriitorului: puterea spirituală, puterea nervoasă, puterea fizică, dar, totuși și numai, puterea lui. Și atunci se pune întrebarea: de ce este atât de puternică legătura dintre scriitor și Putere? Căci această legătură este puternică și chiar strivitoare. Iar răspunsul paradoxal este: pentru că, în măsura în care e important, scriitorul răspunde și pentru Putere.

Nu mă îndoiesc că - asemenea mie - ați trăit cu toții - și mă gândesc nu numai la români, ci și la colegii veniți din celelalte țări ale Europei Centrale și de Est - momente în care ați simțit că, dacă numele dumneavoastră va rămâne în istoria literară, el va fi legat într-un mod monstruos de ceea ce se întâmplă în țările noastre. Această povară a perenității a fost, poate, pentru scriitorii români încă și mai greu de purtat. În ce mă privește, au existat

momente în care mă rugam lui Dumnezeu ca paginile mele, cărțile mele să nu rămână, pentru că, dacă ar fi rămas, ar fi rămas într-un timp anume, într-un an anume, de exemplu anul demolării Mănăstirii Văcărești. Niciodată pentru mine ca scriitor n-a fost mai evidentă această condiționare, pentru că atunci se distrugea pentru totdeauna ceva ce nu mai putea fi niciodată refăcut. Degradări și distrugerii se produsese de decenii întregi pe toate planurile, chiar și creierul și

în condițiile libertății, scriitorii sînt vinovați în și mai mare măsură, nu numai pentru ceea ce fac, ci și pentru ceea ce nu fac. Este veșnica problemă a intelectualului, care cu cit înțelege mai mult, cu atât este mai responsabil, deci mai vinovat, pentru ceea ce înțelege. Vinovăția este întotdeauna direct proporțională cu capacitatea de a înțelege.

Oricît ar părea de ciudat, n-am gîndit această dezbateră ca pe una politică, ci ca pe o analiză a temei, care

pe '89 mulți scriitori s-au aflat în primul plan al vieții politice, într-o înclăștare - dar cine poate deosebi o trîntă de îmbrățișare? -, uneori degradantă, cu Puterea. În trei sau patru țări estice, în acești atît de complicați ani, scriitorii ajunseseră chiar prepedinți. Și asta pentru simplul motiv că, atunci cînd o lume s-a prăbușit, a rămas în picioare ceea ce era autentic. Iar puterea scriitorilor, așa cum a fost ea, extrem de imperfectă, și așa cum au fost ei, extrem de minabili și extrem de contestabili, a fost o putere reală, o putere care a rămas credibilă și spre care privirile celor ce n-au încetat să speră s-au îndreptat ca spre ceva autentic.

Aș vrea să închei mărturisind de ce am ținut ca țărnel Mării Negre să fie locul de desfășurare a dezbaterii despre relația scriitor-Putere. Pentru că nu frumusețea litoralului românesc ne-a determinat alegerea, ci faptul că este vorba despre un loc cunoscut în istoria literaturii universale, ca un loc de pedeapsă pentru scriitorul care se opune Puterii. Este locul unde Ovidiu a fost exilat, pentru că nu a fost de acord cu Augustus. Dar Dobrogea nu este doar simbolul străvechi al transformării dezacordului scriitor-Putere în reprimare, ea este și simbolul infinit mai recent al enormei suferințe care s-a numit Canalul Dunăre-Maree Neagră, unde au murit mii de intelectuali și, printre ei, scriitorii. M-am gîndit la ei pe parcursul dezbaterii noastre, la acești colegi ai noștri care au dispărut chiar aici și chiar pe tema dezbaterii noastre: relația dintre scriitor și Putere, o relație care a devenit adesea, prea adesea, crimă, o relație în care Puterea a fost întotdeauna vinovată, iar scriitorul a răspuns întotdeauna și pentru vinile ei.

ANA BLANDIANA

Scriitorul și Puterea

sau

blestemul perenității

șufletul nostru se degradaseră treptat, dar rămînea mereu mica speranță că totul se va putea reface. O mînaștire din secolul al XVIII-lea era însă ceva concret care dispărea. Și ea dispărea într-un an în care noi ne scriam cărțile. Iar anul acela, rămas deopotrivă în istorie și în istoria literară, urma să se suprapună peste operele noastre și totul urma să fie redus la o frază: acești scriitori, cei care au rămas din această epocă, au trăit în timp ce totul era distrus în jurul lor, fără ca ei să poată împiedica această distrugere. Blestemul paradox al sufocantei legături dintre scriitor și Putere se cuprinde astfel în blestemul posterității.

De altfel, paradoxul se continuă și azi - și încă într-un mod din ce în ce mai greu de suportat -, prin faptul că,

își poate găsi exemplificări într-o epocă sau alta. Puterea nu este doar Partidul Comunist, deși pentru generația noastră acesta a fost numele ei. Puterea este acea forță strivitoare care, indiferent de ideile în numele cărora se exercită, degradează oamenii. Nocivitatea ei este, desigur, legată de gradul ei de totalitarism, dar, chiar și în condițiile unei funcționări democratice, Puterea se dovedește nu numai otrăvitoare, ci și radioactivă, pentru că li degradează nu numai pe cei care o ating, ci și pe cei care tind către ea. Iar puterea scriitorului este întotdeauna de sens opus. Legătura dintre scriitor și Putere devine strivitoare, mai ales acolo unde există un exces de putere.

Și totuși - și asta decurge din dramatismul epocii pe care o trăim -, du-

Salutul PEN Clubului scriitorilor maghiari din România

Activitatea PEN Clubului românesc a fost întreruptă timp de aproape 50 de ani. Între alte obiective ale acestui organism internațional este și sprijinirea scriitorilor aflați în închisoare în urma unui conflict cu puterea politică din țara respectivă. De aceea în ultimele decenii PEN Clubul Internațional a mai primit în rândurile sale doar scriitori români disidenți (Paul Goma, Dorin Tudoran). De aceea tema conferinței regionale a PEN Clubului Român a fost „Scriitorul și Puterea”. De aceea participanții la întâlnire au votat trimiterea unei moțiuni, la conferința internațională PEN din 30 octombrie-5 noiembrie 1995, Perth, Australia, în sprijinul eliberării publicistului român Ilie Ilașcu.

PEN Clubul Român s-a înființat în ianuarie 1990. Președinte este poeta Ana Blandiana, vicepreședinte este criticul literar Mircea Martin. Tot în 1990 s-a creat și PEN Clubul scriitorilor maghiari din România, al cărui președinte este Gálfalvi Zsolt. Conferința „Scriitorii și Puterea”, desfășurată la Neptun între 21 și 23 septembrie 1995, a fost prima conferință a PEN-ului din România, fiind în considerare și PEN din România interbelică. Conferința a fost onorată de prezența secretarului general al PEN Clubului Internațional, prozatorul și traducătorul Alexandre Blok, vicepreședinte al PEN Clubului Maghiar, Tóth Éva, a președintelui PEN Clubului din Republica Moldova, Serafim Saka, a reprezentanților PEN Clubului din Polonia (Izabela Jarosińska) și Serbia (Petru Cărdu, Ivan Lalić). Cum era și firesc, delegațiile cele mai numeroase au aparținut PEN Clubului din Moldova (Leo Botnaru, Aureliu Busuioc, Dumitru Tanasoiu, Vasile Vasiliache) și PEN Clubului scriitorilor maghiari din România (Egyed Emese, Gálfalvi Zsolt, Szilágyi István). Dar nu au lipsit nici invitații din SUA ori Anglia (poetul Richard Collins și Peter Jay). Ca reprezentanți ai PEN Clubului din România, la această conferință au participat: poeta și traducătoarea Annie Benteoiu, prozatorul Nicolae Breban, criticul literar Barbu Cioculescu și Dan Cristea, poeta Denisa Comănescu, criticul literar Szilágyi Zsolt, poetul Bogdan Ghiu, traducătoarea Angela Martin, eseistul Alexandru Paleologu, prozatorul Octavian Paler, criticul literar Ion Pop, poezii Adrian Popescu și Nicolae Prelipceanu, prozatorul Romulus Rusan și Mihai Sin, poezia Grete Tartler și Doina Uricariu, poezii Mihai Ursachi și Lucian Vasiliu ș.a. La sfârșitul întâlnirii, a fost votată o moțiune în sprijinul lui Ilie Ilașcu, care, cu modificări minime, a fost adoptată de Conferința PEN Clubului Internațional din Perth (Australia), octombrie 1995.

În numele PEN Clubului scriitorilor maghiari din România, doresc pentru noi toți, care ne-am întâlnit aici, pe marginea mării, zile bogate în discuții interesante, în idei interesante, în cuvintele spuse cu responsabilitatea scriitoricească și cu responsabilitatea morală.

Ana Blandiana a vorbit aici despre solidaritate. Cred că această solidaritate dintre scriitori, dintre oameni ai spiritului, e foarte importantă în zilele noastre, în această perioadă care este patriotică spiritual, nu numai la noi, în toată Europa, ci în toată lumea. Solidaritatea oamenilor care gândesc poate să facă ceva, deoarece cultura, care este într-o criză adâncă, trebuie să fie păstrată. Și fără această solidaritate cred că barbaria internă care domnește în aceste țări nu poate

fi oprită. Vreau să felicit din toată inima și cu admirație conducerea PEN Clubului român, care a organizat această primă conferință regională, și sper că aici se va naște o tradiție care va fi continuată și în anii viitori. Ne vom întâlni întotdeauna, vom discuta, eventual vom avea păreri diferite despre anumite lucruri, dar prin tot ceea ce spunem și ceea ce scriem vom contribui la solidaritatea intelectualilor, a oamenilor care gândesc. Cred că strânsa colaborare în spiritul Cartii a celor două PEN Cluburi care există și funcționează în România este un semn al acestei solidarități despre care am vorbit și care trebuie să fie întărită și mai departe.

GÁLFALVI ZSOLT

ANNIE BENTEOIU

Steaua dublă

un simbol puternic, practic un rival. La toate acestea se adaugă faptul că dacă puterea principelui este prin natura ei simplă și clară, cea a scriitorului cuprinde întotdeauna un element misterios, și tocmai de aceea fascinant. Persoana concretă a scriitorului are reacții imprevizibile; operele sale acționează asupra spiritelor într-un fel încă neexplorat; în tradiția omenirii, numele său e încununat de un imens prestigiu. Așa se face că istoria este plină de șefi de stat și de înalte personaje politice, care au avut ambiția să fie stimați și ca autori: dacă luăm numai Imperiul Roman, vom regăsi operele de neînlocuit ale lui Cezar sau Marc Aureliu, dar și fumul nebunesc al lui Nero.

Situația scriitorului este simetric opusă. Ca toți ceilalți supuși ai țării, el dorește să-și păstreze viața și o oarecare independență materială, dar îl mai trebuie cîteva bunuri esențiale, a căror distribuție o poate influența din ce în ce mai puțin: timpul și informația. În independența gândirii, condiție vitală pentru el, intră în contradicție directă cu dorințele principelui. Relese de aici că scriitorul se teme în mod firesc să nu i se interzică accesul la aceste bunuri. Teama lui se dublează și ea de fascinație. A observa de aproape modul de funcționare al Puterii, a cunoaște personal pe cel ce o exercită, a înțelege mecanismele administrative și psihologice de care depind destinele celor mulți sînt tot atîtea lucruri care îl atrag ca un magnet. Multe secole de-a rîndul, scriitorii au preferat, pentru personajele operelor lor de ficțiune, pe cei puternici, libertatea acestora pînă la urmă mai mare și viețile mai semnificative. În sfîrșit, dacă ispitele foarte reale ale confortului și ale bogăției nu sînt din cele mai scuzabile, ci a gloriei, sau cel puțin a unei notorietăți pe care principelul o poate lărgi sau anihila, pare totuși de un alt ordin și poate exercita o puternică presiune psihologică.

Sistemul stelei duble, acel fascicoid de atracție și repulsie reciprocă a existat în tot cursul istoriei, și el poate fi urmărit la toate nivelurile. Raporturile ce se stabilesc între actorii acestei drame au variat mai mult în detaliu decît în ansamblul lor: situații obiectivă rămîine aceeași pentru toate tipurile de personalități. N-avem aici a ne ocupa de soluțiile aluse de principe, ci doar de cele care au marcat evoluția scriitorului în felurite condiții istorice. Cetățeni ai secolului XX, ne închipuim cu greu că a fost

o vreme cînd șeful Statului trebuia adorat, nu metaforic, ci pe un altar adevărat și cu tămiețe adevărate. La Roma, confuzia între sentimentul religios și supunerea politică s-a manifestat constant, chiar dacă nu e permis să ne îndoim de sinceritatea ei. Horațiu n-a ezitat, și era un mare poet, să-l laude în versuri pe „saul” care-i dăruise o vilă și un mic domeniu rural unde să-și compună poemele în liniște; minunata *Eneidă* este o comandă a suveranului, cu subiect cu tot; Ovidiu, în exil, face o adevărată depresie, cum am zice astăzi. La fel se va întîmpla mai târziu cu Racine, temporar leșit din grațiile suveranului: în vremea lui, principiul regalității de drept divin prelungea vechea ambiguitate și, dacă Ludovic al XIV-lea n-a intervenit niciodată asupra operelor însele, dedicațiile nu s-a, pe vremea sa, adresate lui sau altor mecenazi, ne par astăzi lipsite de orice demnitate.

În toată perioada în care puterea politică a fost rezervată unei caste (aristocrația devenise o castă, de vreme ce nu se mai intra în ea decît prin naștere), scriitorul în dezacord cu Puterea n-a avut la îndemînă decît două soluții pentru a salvarda libertatea de spirit, amîndouă implicînd sacrificii personale: să renunțe, în parte sau în întregime, la a fi cunoscut în timpul vieții (extraordinarul scriitor care este Saint-Simon nu va începe să fie publicat decît 75 de ani după moarte) sau să aleagă o viață de privațiuni, uneori extreme.

La sfîrșitul veacului nostru, scriitorii au înțeles că dacă „principele” le poate asigura oarecare renume, el riscă să-i antreneze în propria sa prăbușire; că orice compromis se va răsfrînge asupra operei lor; că ei au a se teme chiar și de ei înșiși, de instinctul lor gregar și de confuzia propriilor lor minți. Pe scurt, au devenit mai conștienți de propria lor răspundere, căci orice putere implică una, așa cum orice corp proiectează o umbră. Scriitorul ție astăzi că riscă să inducă în eroare minți nehotărîte sau necoapte și că, legînd între ele noțiuni pe care nu le stăpînește, va obține, poate, un oarecare efect estetic, dar va provoca și un rău moral incalculabil. În rezumat, el a învățat pe socoteala lui că de acum încolo, dacă va alege sacerdoțiul scriitorii cu asociale sale implicite, va trebui să aprobe adevărul împotriva minciunii, respectul celuilalt împotriva violenței — și, nu o dată, curajul împotriva resemnării.

Conștiință națională, conștiință europeană

Două momente istorice și două feluri de tabuizare a ideii de națiune

Mă simt dator să intervin în acest moment al discuției spre a încerca să îndepărtz unele eventuale confuzii ori înțelegeri greșite ale oaspeților noștri în primul rând. Noi obișnuim să vorbim ca și cum toată lumea ar fi deja familiarizată cu problemele, conflictele, dramele care se joacă în contextul nostru românesc.

Comunicările prezentate la seminarul nostru au avut un foarte acut caracter confesiv – și nici intervenția mea nu va face excepție. Confesiunea s-a desfășurat, de regulă, în două planuri de referință: unul intern, românesc, și un altul care viza auditoriul străin. În ciuda adresei sale duble, confesiunea nu a fost, după opinia mea, îndeajuns de circumstanțiată.

Ceea ce invitațiilor noastre nu li s-a spus este faptul că, după război, o dată cu instaurarea puterii comuniste, poporul român a fost supus unui proces de deznaționalizare extrem de violent, care s-a realizat nu numai prin distrugerea clasei politice autohtone, dar și a țărânimii și, mai târziu, chiar a clasei de mijloc (temelia oricărei societăți civilizate). Mai mult, cultura a fost deformată, stîlciată, clasicii literaturii române au fost cenzurați, marii scriitori interbelici au fost interziși, în presa oficială termenii de „patrie”, „națiune” sau „tradiție” erau considerați subverși.

În momentul în care a luat puterea, în anii '60, Ceaușescu a folosit această lacună a vechiului regim și a pedalat exact pe ideea națională. A pedalat atât de mult, încît în ultimii ani a ajuns să o compromită total. Excesele naționaliste ale publicității oficiale din anii '80 au fost atât de penibile, încît, pentru orice intelectual, cuvintele care se refereau la tradiție, la specificul național, la patrie ș.a.m.d. au devenit niște cuvinte tabu. Se înțelege de aici că au existat două feluri de tabuizări ale ideii de națiune. Prima, oficială, în faza de început a dictaturii comuniste; a doua, în anii '80, și după aceea, cînd a început un fel de auto-tabu, acela pe care noi înșine ni l-am impus pentru a nu fi confundați cu apologetii ceaușismului.

Această atitudine de refuz s-a prelungit și după Revoluție și, așa cum știm cu toții, Opoziția din România a considerat că ideea națională e compromisă și compromi-

țătoare. Din păcate, se pare că a greșit, pentru că, în absența intelectualilor, această idee a fost preluată de aceiași apologeti ai ceaușismului, care continuă să participe la Putere.

Acceptăm o uniformizare tehnologică, legislativă, monetară – nu o uniformizare culturală

Invitații străini trebuie să mai știe că toți vorbitorii la acest seminar sînt situați, în contextul național, pe poziții europeniste și sînt împotriva extremismului naționalist autohton. Dacă ei vorbesc aici despre ideea națională, o fac tocmai pentru a-și aduce nuanțele lor proprii, atrăgînd atenția că nu e posibilă o uniformizare care să nu țină seama de diferența culturală. Dacă este de acceptat o uniformizare tehnologică, legislativă, monetară etc., este greu de acceptat, cel puțin în acest moment al existenței noastre istorice, o uniformizare culturală. În Europa de Est există minorități și majorități care-și caută identitatea și nu cred că această căutare este neapărat una maladiivă. Ea este, dimpotrivă, naturală, firească.

În acest moment aș începe propria mea confesiune. Pînă acum am încercat să ofer o explicație – tot personală, sper, însă, că nu inexactă. Cred că, încă mulți ani de acum înainte, nu numai noi românii, dar și ceilalți vecini ai noștri – împreună cu minoritățile dinlăuntru stărilor noastre – vom continua să ne descoperim, să ne definim, să ne afirmăm identitatea. Într-altă a fost ea de ocultată și deformată de totalitarismul comunist. Mai e nevoie să spun că și identitatea personală a stat sub semnul unor multiple interdicții în vechiul regim?

Conștiința națională este naturală, conștiința europeană trebuie formată

Ne-am angajat acum – cel puțin noi, intelectualii, sau cel puțin o parte din noi – în lupta pentru o Europă unită. Nu pentru intrarea în Europa (termenul e nepotrivit din mai multe motive), ci pentru re-conectarea la Europa, pentru sincronizarea cu Europa Occidentală spre care erau, oricum, îndreptate, de

mult, privirile noastre. (Întrebarea e dacă și ochii acestei Europe sînt îndreptați asupra noastră ori privesc peste noi, mai departe, către fruntariile Asiei, dacă nu cumva curiozitatea și interesul lor se epuizează înainte de a ajunge la noi!)

În acest moment cred că trebuie să fim conștienți de faptul că, în vreme ce conștiința națională este un fenomen firesc, natural, conștiința europeană nu mai este atît de naturală și de firească. Ea trebuie formată în timp, la construirea ei trebuie să lucrăm cu toții, cei de aici și cei de pe malurile Atlanticului. Rolul intelectualilor în acest proces este decisiv: noi trebuie să propagăm în rîndurile semenilor noștri ideea de europenitate.

Cum o vom putea face? Va fi, oare, destul să proclamăm că sîntem europeni prin simplul fapt că sîntem români sau – cu un accent de suficiență orgoliosă care e semnul unui complex de inferioritate – că sîntem cu atît mai europeni cu cît sîntem mai români? Și cum am putea fi mai români decît sîntem? (E adevărat, există unii români care se consideră mai români decît alții...)

În ce mă privește, cred că fiecare dintre literaturile și culturile europene dispune, în afară de elemente specifice, ireductibile, și de un fond comun, european, univrsal, care încă nu a fost pus suficient în valoare. Și în cultura română există un fond de europenitate pe care tradiția noastră critică nu l-a revelat îndeajuns. La noi și aiurea, manualele școlare cultivă specificul național ca pe o componentă esențială a educației patriotice. Va veni o vreme în care ele vor trebui să ia în consi-

deratie și elementele universale, a căror purtătoare tradiția autohtonă a fost și continuă să fie.

În clipa în care o asemenea activitate de construcție și de educație se va desfășura cu bună-credință și inteligență în toate țările noastre, în Est, dar și în Vest, în clipa în care vom fi în stare să vorbim unii despre alții în cunoștință de cauză și vom descoperi ceea ce ne unește și vom profunzime, atunci vom putea vorbi cu adevărat despre o Europă a spiritului. Acesta poate părea un ideal utopic, dar, ca intelectuali, ca scriitori, merită să credem în el.

Literaturii îi este rezervat un rol important în cadrul unui asemenea efort, în măsura în care, prin însăși puterea imaginației poetice, ea este promișă, nu spun eternității, pentru că ar însemna să apelez la cuvinte mari, ci unei anume perenității. Literatura este o armă cu bătaie lungă. Poezia – cum spunea Gabriel Celaya – e o armă încărcată cu viitor.

Notă: Subtitlurile aparțin redacției.

BARBU CIOCULESCU

Oferta noastră pentru Europa

Mă gîndesc dacă nu cumva reproșurile pe care le aducem Occidentului ar putea fi asemănaute cu reproșurile pe care le aducem buletinului meteo, care ne tot trimite cîte un anticiclon din Apus de ne îngheață cînd ne este lumea mai dragă și apoi vine un ciclon din Nord-Est care aduce cu el multe ploaie, care iarăși ne răcesc clima. Mă întreb dacă nu cumva ar trebui să primim aceste aspecte ale politicii ca pe niște aspecte climatice și dacă politica noastră legată de situația geopolitică nu ne obligă la anumite reveniri și la o politică constantă. Pentru că, atît timp cît vom fi vom fi aici, între aceste granițe, între acești munți, între aceste riuri, fie că vrem, fie că nu vrem, problema Europei se pune (oricît de dureros ar părea) prin ceea ce noi putem oferi Europei. Ceea ce ne oferă Europa este în legătură cu oferta noastră – cu capacitatea noastră de seducție materială și spirituală.

SZILÁGYI ISTVÁN

Literatura – marea învinsă a perioadei de tranziție

Pînă nu demult, în ce privește literatura, Estul Europei era o mare putere. Fără să-și dea seama, desigur, că posedă asemenea valori. Din contră, scriitorii din Est sufereau cîteodată de complexe de inferioritate, crezînd că undeva în lume, în țări mai fericite, existau valori superioare celor pe care le posedau ei. Scriitorul est-european (izolat, sau simțîndu-se izolat) credea că în lume există scriitori de talia lui Tolstoi, Rilke, Thomas Mann etc., numai că el nu avea posibilitatea să-i cunoască. Visa însă că o să vină timpul și o să reușească măcar un dialog între aceste valori culturale diferite. Cînd, acum 5-6 ani s-au dărîmat zidurile care despărțeau cele două părți ale Europei, s-a crezut că acel timp venise. Dar întîlnirea valorilor culturale nu a avut loc nici pînă acum și s-ar putea să nu aibă loc nici în viitor. Aceasta ar fi una dintre decepțiile scriitorului, care avea să afle că aceste valori, din dreapta și din stînga zidului de pînă ieri, au un caracter absolut diferit. Scriitorul est-european încerca să fabrice manufactural țesături de mătase, pe cînd dincolo de zid, astfel de marfă fiind invandabilă, acolo de mult se căuta pînă dură de blues-jeans. Într-o parte a lumii cultura ținea locul și încerca să acopere lacunele civilizației, iar în cealaltă parte civilizația înlocuia, absorbea cultura. Trebuie să ne punem întrebarea: cum a ajuns scriitorul est-european în această situație de autoînșelare în privința caracterului valorilor culturale? El, care era totuși mai informat despre ce se petrece în lume, nu ca milioanele de oameni simpli care stăteau seară de seară în fața televizorului participînd la un interminabil curs de îndobitocire națională. Răspunsul trebuie căutat într-o anumită atitudine a scriitorului, a omului de cultură încrezător în menirea sa. În această zonă a Europei, scriitorul încă nu-și termina prima sa schiță, prima sa poezie și se și angaja.

Cauzele acestei angajări erau, în general, extraculturale, cu tangențe politice. Dorința de a servi, de a sluji, de a te angaja era așa de firească încît, de cele mai multe ori, scriitorul nici nu făcea din asta o problemă. Această atitudine nu a început doar în ultimele decenii, în era comunistă, ci are un trecut istoric de 150-200 de ani. Am putea merge înapoi pînă la zorii Iluminismului sau pînă la nașterea națiunilor moderne, la mișcărilor de eliberare națională etc.

În perioada cînd încă lupta pentru putere, comunismul a găsit toate aceste atitudini gata cristalizate. De aceea a reușit să atragă de partea sa atîția intelectuali creatori. După ce s-a văzut fișătricia sistemului, s-a aflat că totalitarismul, indiferent de culoare, e tot atît de pîcîtos. Am putea vorbi despre păcatele celor care s-au angajat după ce s-au aflat aceste lucruri. Dar și aici e o treabă mai complicată – că mulți, multă vreme, susțineau că idealurile par nobile, numai că cei de la cîrmă sînt pîcătoși. Trebuie să spunem de la început, însă, că nici un sistem social, în afara celui socialist, nu a dat vreodată așa mare importanță scriitorului, chiar dacă importanța aceasta o punem în ghilimele. Comunismul, de la prima pînă la ultima lui zi, a fost preocupat de problema creației, întrucît nu-i era indiferent cum va fi înfățișat. Așa începe cu artistul o țîrguială, o hărțuială care se termină doar la prăbușirea sistemului. Scriitorul și Puterea cad împreună în aceeași capcană și nu mai pot scăpa unul de altul.

Dictatura, fiind narcisistă, vrea ca artistul să fie apologetul ei. Vrea mereu să-și vadă chipul, dar și să poruncească oglinzii cum și ce să arate din acest chip. La început, se mulțumește cu înfățișarea romantică a eroului. La sfîrșit, dictatorul vrea să vadă peste tot numai statuia lui. După ce fața adevărată a sistemului comunist devine cunoscută, numai diletanții se mai angajează să-l slujească. Însă opera – statuia, tabloul – acestui artist este atît de falsă! S-a întîmplat ca oameni talentați să fie cumpărați, șantațați, constrînși să producă ceva pentru dictatură. Și i-a părăsit talentul, ca atunci cînd ești constrîns să te culci cu un monstru și dintr-o dată devii frigidă sau impotent. Și a trebuit să treacă ani de zile ca acești artiști să-și revină și să dea iarăși opere valoroase.

Dar ce se întîmplă cu cei care nu voiau să slujească Puterea comunistă? Puterea credea că ei ascund ceea ce nu reușiseră să facă ceilalți. De aceea, tot timpul a încercat să-i cumpere, să pună gaura pe ei. Ei nu se angajează. Se angajează însă să lupte împotriva dictaturii? Nu! Pentru că oricum nu au nici o șansă. Marea majoritate a acestor creatori se angajează să nu servească stăpînirea, fără însă să lupte direct împotriva ei. Și Puterea trebuie să se mulțumească doar cu atît. Este

dureros. Dar e mai bine așa decît să pornească împotriva ei. Este dureros și pentru creator, el este conștient de tot ce se petrece în jurul său, simte că este complicele dictaturii și trăiește cu remușcări. Dar mai bine așa decît să fie obligat la tăcere. Cu atît mai mult cu cît cititorul sau vizitatorul de expoziții începe să se intereseze de operele acelor creatori care nu s-au angajat să sprijine dictatura. Aici intervine o altă complicitate – între creatorul angajat la neangajare și public. Puterea se vede în situația să susțină edituri, să dea bani pentru instituții de cultură. Mai bine așa decît ca acești virtuali dușmani să aibă la un moment dat edituri clandestine, ca în Polonia, sau o literatură „samizdat”, ca în Ungaria. Pentru menținerea acestui echilibru, ea instaurează o serie de instituții, comitete de cultură etc., plătește o armată de informatori, îndrumători, cenzori, băgători de seamă, colonel, generali. Totuși, în aceste patru decenii, și în această situație, se nasc creații valoroase – sute de poezii, zeci de volume de proză –, pentru că scriitorul găsește refugii stilistico-estetice, ascunzîșuri istorice, fabule etc. Cititorul devine tot mai atent, caută mesaje printre rînduri, începe o comunicare sofisticată într-un uriaș grup al aceluia care încep să se înțeleagă fără să spună lucrurilor pe nume. În ultimii ani, însă, aceste posibilități de comunicare s-au redus la doar cîteva semne. Dar pe undeva și acestea erau importante, cam în felul următor: „Tu, cititor, să știi că eu știu că tu știi. OK, bine, atunci să încercăm să rezistăm, să supraviețuim”. Dintotdeauna artistul s-a interesat de orori, de latura sumbră a existenței, cîteodată cu o pasiune perversă: îl hipnotizau mecanismele răului, natura crimei, monstrozitățile, fiara din om. Acum, ajuns într-o capcană cu această fiară, spera că o să vină timpul cînd va putea depune mărturie despre ceea ce a văzut și ce a trăit. Nu am vorbit aici despre împotrivrile directe ale scriitorilor care, totuși, pînă la urmă, au avut loc la noi, despre faptele colegilor noștri curajoși. Asemenea împotrivriri devin mai frecvente doar în ultima perioadă, cînd dictaturile ajung în fază de agonie. Dictatura este atît de orgolioasă încît nu acceptă să recunoască că cineva o contrazice. Preferă să se prefacă mai degrabă că nu vede unele împotrivriri. Dacă s-ar fi intentat vreun proces, ar fi fost o

recunoaștere deschisă că are opoziție în țară, că există oameni (chiar mulți la număr) care gîndesc altfel și care vor altceva.

Ajuns la momentul prăbușirii dictaturii, scriitorul a crezut că, în sfîrșit, a venit timpul să depună mărturie despre cele trăite, că, în sfîrșit, va avea posibilitatea să încheie contracte libere, să se angajeze democrației dorite, pentru venirea căreia știa că a făcut cîte ceva. În primele săptămîni, era puțin amețit. Astfel, nu și-a dat seama din primul moment că iarăși se înșela amarnic. El, cu reflexele sale din totdeauna de a se angaja, a trebuit, după un timp, să observe că democrația nu prea se grăbește să-i ofere acele contracte. Este adevărat că au dispărut din jurul său băgătorii de seamă, cenzorii, colonelii etc., dar el nu mai era interesat pentru cei ajunși la cîrmă. Cei de acum nu mai vor statul, nu vor să domine spiritele, ei vor să fie filmați zilnic de televiziune, de zece ori, deși tot nu vor spune nimic. Noua democrație, oricît de șubredă și postcomunistă, este interesată numai de cameraman, iar mass-media începe să fie o putere cu ajutorul căreia poate fi manipulată opinia publică și, cel mai dureros lucru, publicul, complicele, îl părăsește și el pe scriitor. Publicul nu mai așteaptă mesaje spicînd printre rînduri. Un reportaj televizat de trei minute îți aduce în față toată mizeria din țara asta, care, de fapt, nici ea nu mai interesează pe nimeni. Deci motivația ta de scriitor nu mai e valabilă. Cititorul tău, părăsindu-te, acceptă, ba chiar așteaptă, să fie manipulat de media principală. Pe tine te ocolește ca pe un cunoscut care între timp a dat faliment, o rudă săracă din provincie, demodată, care miroase a vechituri. Dacă te vede, trece pe partea cealaltă a bulevardului: ești „incomod”, îi e frică să nu cumva să-i faci morală, să-i predici să nu fure, să rămîna corect... Noua stăpînire cunoaște exact situația ta și nu-ți dă nici ea nici o atenție. Tu nu înțelegi de ce nu te vrea, de ce nu te sprijină. Noi zicem la Uniunea Scriitorilor: „Petre Roman e rău că nu ne ajută să consolidăm instituțiile rămase. Stolovan este la fel de rău, pentru că nu ne ajută. Al treilea e la fel de rău...”. Nu, domnilor! Acești oameni nu sînt răi, nu sînt neînțelegători – sînt oameni de afaceri. Omul de afaceri nu dă bani pentru ceva de care nu are nevoie. Noul burghez e încă departe de a fi mob, nu are încă bibliotecă, nu ascultă Mozart, e încă prea departe de acest nivel de decadentă ca să te sponsorizeze. Poți să te angajezi și pe mai departe, dar nu să slujești cauze nobile. Poți să te angajezi la ziare ca publicist, pentru că ai condei, și-apoi să scrii ce ți se spune; și asta or să-ți dicteze cei la care alătaierei nu ai reușit să publici o tabletă. În rest, cîte o poezioară la miezul nopții, pe ecran, ca adanos-surogat.

Îată ce-a rămas din tine.

ION POP

Scriitorul ca putere

Referitor la raporturile dintre scriitor și Putere, cred că se poate vorbi cu egală îndreptărire și despre scriitor ca putere. Ne putem întreba, adică, ce mai poate face astăzi (îndeosebi în societățile post-comuniste) un profesionist al scrisului, al cărui statut simbolic și social a suferit importante modificări față de ceea ce însemna înainte de căderea regimurilor totalitare. În cei peste 40 de ani de așa-zisă democrație populară, scriitorul părușe a deține o poziție relativ importantă în ierarhia puterilor. Regimul era interesat (cel puțin la început, din rațiuni de prestigiu) să atragă de partea sa creatorii de marcă ai epocii, oferindu-le diferite privilegii și recompense celor ce renunțau la independența și libertatea de spirit și se alinau propagandei oficiale. Știm foarte bine că era vorba de niște concesii, ducând la consecințe grave de ordin ideologic, moral, estetic, până la mutilarea și chiar anihilarea unor talente autentice. Așa-numita angajare a scriitorului, de care se făcea atita caz, era concepută în realitate ca un pact cu diavolul, o vânzare de conștiință, o supunere la jugul ideologiei. Puterea scriitorului era recunoscută și încurajată doar atât timp cât se constituia ca ecou al celeilalte Puteri, aceasta din urmă urmărind reducerea creatorului la condiția de poet de curte. Cei ce nu se angajau astfel plăteau cu închisoarea sau cu interdicerea opere.

Se poate verifica, în istoria țărilor ex-comuniste, faptul că, pe măsură ce literatura nouă se maturiza – profiind de scurtele momente de destindere ideologică, cum s-a întâmplat în România anilor '68-'71 –, scriitorii și literatura sa au început să se impună ca o putere specifică, reală, mai exactă ca o contraputere, prelundu-misiunea de revela adevărului incomode pentru regim. Ceea ce s-a numit „rezistența prin literatură” a apărut pe acest teren accidentat, într-o necontenită luptă cu cenzura, într-un joc al compromisiurilor reciproce, în care pierderile alternau cu câștigurile. Cel puțin în România, scriitorul devenise o putere, de care cealaltă, cea politică, se temea.

O privire oricât de fugară asupra ceea ce s-a întâmplat cu puterea scriitorului după destrămarea sistemului comunist dezvăluie câteva fenomene de ordinul evidenței. Puterea scriitorului ca scriitor (adică impactul creației sale asupra publicului) a scăzut considerabil, schimbându-se însuși statutul lui social. Dintr-o prezență oarecum centrală în sistem, el devine una oarecum marginală și ascensă din mai multe motive. În primul rând, funcția sa de supapă a opiniei publice și a adevărului – pe care o deținuse literatura – e pierdută, odată cu dobândirea libertății cuvintului. Trecearea literaturii într-un plan secund se explică și prin concurența evenimentului istoric trăit direct, în stradă, și de expresia lui imediată, jurnalistică. În orice caz, în România post-decembrie s-a scris și se scrie mai puțin decât în vremuri normale, apelurile vieții imediate fiind mult mai presante decât cele ale mesei de scris. Mulți scriitori s-au lansat ei înșiși în jurnalistică, în comentariul politic, ori au devenit chiar politicieni propriu-zis, conducând partide sau reprezentin-

du-le în Parlament. Urgențele angajării civice prevalează la ei asupra celor strict-literare, solicitând un sacrificiu liber consimțit.

Simetric, observăm un fenomen pe care l-am putea numi dezangajare și care există din cel puțin două rațiuni foarte diferite. Întâi, refuzul de a repeta oarecum angajările false, dictate de regimul trecut, și un fel de oboseală politică, ideologică, acumulată sub acel regim (Aceasta ar fi dezangajarea cea mai scuzabilă). Apoi, pentru alți scriitori, dintr-un soi de nou conformism și oportunism. Proclamând că nu vor să mai facă politică, rămânând pe terenul exclusiv al creației, „neutrii” și „schidistanții” nu numai că refuză să critice Puterea (chiar atunci când erorile și manipularile ei sînt flagrante), dar o susțin mai mult sau mai puțin direct și îi critică în schimb pe opozanți (nu fără profit, desigur, pentru că mulți dintre ei sînt astăzi membri ai Academiei, deținători de posturi importante în ierarhia administrativ-culturală etc.). Printre cauzele diminuării puterii scriitorului trebuie reținut desigur și factorul economic. Cărțile de valoare se tipăresc mult mai greu, fiind abandonate unei economii de piață ce nu și-a cristalizat încă structurile și care funcționează sălbatic, anarhic, în timp ce compensarea acestor imperfecțiuni prin sponsorizări exterioare instituțiilor de stat nu se realizează corespunzător, din cauza unei legislații încă insuficient de încurajatoare în acest domeniu. În astfel de condiții, tirajele scad și manuscrisele de mare valoare nu pot fi imprimate. În plus, legislația privind drepturile de autor nu este nici ea pusă la punct și, așa cum arată acum, nu încurajează deloc cultura scrisă. Dacă la toate acestea adăugăm prelungirea sau reactivarea unor tensiuni existente încă sub regi-

mul comunist între scriitori (între cei care se aserisera total Puterii și alții cu tendințe liberale) avem încă o motivație a deteriorării relative a imaginii scriitorului. Forțele conservatoare nu încetează să încerce compromiterea și calomnierea unor personalități care au dat și dau dovadă de curaj civic, de spirit critic la adresa Puterii. În sfârșit, este de semnalat slăbirea puterii scriitorului și la nivelul capacității de organizare în uniuni sau organizații în stare să-i aperse interesele. Perioada de tranziție în care ne aflăm afectează și aceste niveluri ale vieții scriitorilor, care nu sînt lipsite de importanță în afirmarea unui prestigiu, a unei prezențe majore a literaturii în viața societății.

Și totuși, pe măsură ce se reface contactul cu publicul, prin reîntrirea în normalitate a sistemului editorial și de difuzare, scriitorul și literatura sa au șansa de a recupera ceva din autoritate pierdută. Avantajul talentului, al experienței scrisului, fac deja ca prezența scriitorului în presa de opinie și de analiză a evenimentului politic, social, cultural, să atragă interesul public. Este foarte probabil, însă, că acest interes nu va mai atinge cotele la care se ajunsese în societatea totalitară. Scriitorii din zona central-europeană și estică vor trebui să-și reconsidere ei înșiși statutul actual și să mizeze pe o poziție ceva mai modestă în societate și în structurile Puterii (așa cum este peste tot în lume). Această poziție este, însă, departe de a fi lipsită de însemnătate, căci scriitorul nu încetează, de fapt, nicăieri să fie un reper spiritual, o realitate culturală semnificativă, chiar exemplară. Formula „ministrii trec și cultura (deci și literatura) rămîne” nu a devenit deloc inactuală.

Cred că, în afara literaturii propriu-zise pe care o face și care este fără îndoială manifestarea cu cele mai mari șanse – de durată și de efect în profunzime – a puterii sale, scriitorul rămîne cu adevărat puternic doar în măsura în care își respectă și afirmă condiția de intelectual autentic, adică de instanță lucid-reflexivă, conștiință prin esență problematică. Este exact calitatea funcțiară a scriitorului ce nu convenea Puterii comuniste, care – după cum știm – găsisse pentru intelectuali eticheta de „șovă-

ielnic”, „ezitant” și, ca atare, „nedemn de încrederea acordată”. În faza de tranziție parcursă acum de toate țările ex-comuniste, problema scriitorului mi se pare a fi direct și vital condiționată de curajul reconsiderării în profunzime a problemei angajării, scoasă de sub tiparele mutilante ale ideologiei comuniste. Angajarea despre care vorbesc apare acum ca o angajare condiționată, oarecum paradoxal-reticentă, adică rezervindu-și o marjă reflexivă. Este o angajare cu ochii deschiși, în deplină cunoștință de cauză.

Se va spune că o asemenea angajare a scriitorului este cel mai adesea punctuală, afirmată în momente-cheie ale istoriei și că autentica lui angajare este cea concretizată în operă (deci că puterea scriitorului se confundă cu forța opereii sale). Or, chiar și pe acest teren, scriitorul din țările ex-comuniste are – să o numim așa – șansa de a-și afirma puterea poate într-o măsură mai mare decât în societățile care și-au continuat drumul firesc, democratic. Răsturnarea regimurilor totalitare nu a însemnat și o abolire a puterii nefaste a limbii lor (limba de lemn, clișeele și sloganurile), cu urme neașteptat de persistente nu numai în vocabularul ca atare al maselor, ci și în gândire, în mentalitățile atât de greu de schimbat. Tot acest depozit se oferă acum scriitorilor ca o dificilă moștenire, obiect de confruntare și înfruntare, de deconstrucție critică, în căutarea unor noi cristalizări expresive. Puterea scriitorului este deci a unui catalizator al descompunerii vechilor structuri socio-politice reflectate în limbaj și la diversele niveluri ale comportamentului uman. Scriitorul este, în orice caz, un purtător de memorie activă. Dacă pretindem că ne aflăm în postmodernitate, iată un timp extrem de generos în care se poate afirma puterea scriitorului – de a repune în dialog epoci și limbaje, de a face să comunice, interogându-se reciproc, texte și contexte. Puterea scriitorului va conta și mai mult dacă va reuși să devină o putere a scriitorilor, o expresie a solidarității. Este, îmi dau seama, și ținta vizată de reuniunea la care ne aflăm acum.

GRETE TARTLER

Lupul și cocorul

Cînd pronunțăm sintagme ca: „Scriitorii și puterea”, „Literatura și ideologia”, parcă am spune titlul unor fabule: „Leul și gazela”, „Măgarul și privighetoarea”. Este un caz special în care conjuncția și din copulativă devine adversativă. Și pentru că tot veni vorba, iată o fabulă: „Lupul și cocorul”. Precum se știe, lupul căruia îi rămăsese un os în gît, apelează, cu promisiuni de răsplătă la cocor, să i-l extragă cu ciocul său lung. Acesta acceptă, dar nici vorba de răsplătă. Ce răsplătă mai mare vrei tu, dect că ai băgat ciocul în gura unui lup și n-ai pățit nimic? Scriitorii care slujesc Puterea nu sînt niciodată răsplătăți, ci doar umiliți. Osul din gît poate fi chiar scriitorul, pe care Puterea nu-l poate înghiți. Reținem că s-a apelat la cocor pentru anumite calități ale sale. Logosul ascuțit, dar și naivitatea că va fi răsplătăit conform promisiunii: naivitate, irealitate. În cazul în care scriitorii stau în gîtul puterii, sînt căutați și asociați oportuniștii. Învățătura ar fi ca pliscul ascuțit al cocorului să aibă rostul pe care l-a creat natura: scriitorul să-și vadă doar de uneltele sale. În planul omenesc, scriitorul, ca și preoții din temple, se află în slujba individualului, a omului roș de îndoiele și incertitudini. Nu blagosloviților le-a spălat Iisus picioarele. Altfel spus, scriitorii adevărați au fost

totdeauna opozanți, indiferent de poziția lor socială, de starea lor materială. Descartes combătea posibilitatea ca un individ sau o asocieră de indivizi să dețină monopolul adevărului: îndoiala carteziană a ajuns definiție însăși a intelectualului. Să reținem însă că aceste posibilități au folosit în impunerea ideilor democratice, gîndirii eseistice, filosofice, nu literaturii. Politică și artele folosec, în amalgamul lor, și una și cealaltă, planul real și cel ficțional. Există o politică ascunsă, de cabinet, și alta destinată publicității, maselor. La fel literatura: ea nu arată nimic din alambicul creației, din elementul real și fantastic incluse în rezultat. Dar, dacă și una și cealaltă folosec scenariu, trebuie precizat că literatura nu are nimic imoral în substratul ei faptic, pe cînd politicul este întotdeauna mînat de interese de grup (nu o dată meschine), ce nu se vor mărturisite. Adevărul politic este intenție și program, care mai întotdeauna nu convine categoriilor largi de oameni, pe cînd în creația artistică există sacrificiu individual, frămîntare, ce doar din decență nu sînt mărturisite. În fața acestor categorii de ficțiuni, cel care ia cunoștință de ele consumă mari energii de identificare.

„De la adevărul

Octavian Paler: Voi încerca să joc rolul avocatului diavolului. În timp ce minciuna artistică a produs capodopere, minciuna politică a produs crime. Ar fi un prim indiciu de prăpastie între artă și politică. Să recunoaștem, apoi, că intelectualul este un amestec ciudat de vulnerabilitate, de fragilitate și de trufie. Un politician este un om al conjuncturii. De exemplu, Talleyrand a servit și a trădat toate regimurile prin care a trecut, reușind, totuși, să fie prototipul prin excelență al politicianului. Poate concura artistul cu un Talleyrand? Iată câteva argumente pentru a considera că arta și politica sînt domenii atât de diferite, atât de incompatibile, încît trecerea de la „adevărul artistic” sau de la „minciuna artistică” la implicarea politică reprezintă un salt mortal de nerecomandat. Sînteți de aceeași părere?

Mai are valabilitate conceptul de „literatură angajată”?

Dan Cristea: Roland Barthes spunea că de obicei noi gîndim Puterea doar la singular, în timp ce ea este multiplă („Puterea este multiplă ca și demonii. Numele meu este „legiune”, ar putea spune Puterea” – afirmă Barthes). Puterea, de orice natură (politică, economică etc.), este o forță constrîngătoare, violentă, caracterizată în primul rînd prin aroganță. Pentru a răspunde la întrebarea d-lui Paler, aș reaminti conceptul dezvoltat de Sartre în faimosul lui eseu „Ce este literatura”, și anume acela de „literatură angajată”. Mai sîntem noi de acord astăzi cu acel concept? Oare faptul că Sartre s-a angajat pe o anumite linie comunistă, pe care a schimbat-o apoi pe o linie maoistă, nu ne face să ne îndoim de conceptul de „literatură angajată”? Aș răspunde printr-un exemplu dat de Michel Leiris, care spunea că el înțelege relația scriitorului cu politica într-un mod total diferit. În primul rînd că nu concepe ca un scriitor al zilelor de astăzi să se declare neinteresat de politică. Numai că, la acea noțiune de „angajare” a lui Sartre, Leiris opunea o angajare pur literară, considerînd-o pe cea propusă de Sartre ca un adăns, ca un supliment la ceea ce face scriitorul. Răspunzînd la întrebarea domnului

Paler, afirm că nu văd un scriitor neimplicat în politică, dar cred că lucrurile trebuie nuanțate. Flaubert era complet dezinteresat de politica zilei sau de viața cotidiană, dar cît de politic este romanul *Educația sentimentală*!

Gabriela Adameșteanu: Eu cred că implicarea politică este foarte des pentru scriitori un salt mortal: numai că nu-i putem opri pe cei ce vor să-l facă. De cînd am văzut titlul temei, „De la adevărul artistic la implicarea politică”, m-am întrebant dacă el nu mai cuprinde și arcul simetric. „De la implicarea politică la actul artistic”. Dacă cel care a intrat pe prima traieorie, părăsind literatura pentru politică, reușește să refacă cerul și să se întoarcă la literatură, el este salvat. El se întoarce chiar îmbogățit, cu experiența „fiului risipitor”. Cred însă că sînt mai multe victimele acestui traseu decît învingătorii. Mulți se rătăcesc în cîmpul politicii și nu mai găsesc înapoi cărarea îngustă care te duce la artă. Și ce înseamnă implicare politică? Înainte de 1989, a te implica politic însemna să-ți alegi un drum într-adevăr periculos, în care îți puteai pierde viața, familia – scriașul, aproape sigur. După '89, înseamnă să pierzi adevărul artistic și liniștea; în schimb, poți să câștigi viața, care devine mai palpitantă decît la masa de lucru. Dacă rîmli numai cu adevărul artistic, zi de zi, doar la masa de scris, eu cred că în aceste timpuri riști să nu mai găsești nici un adevăr artistic.

Romulus Rusan: Eu cred că de la adevărul sau minciuna artistică pînă la implicare politică există o continuitate. A existat și înainte, și există și astăzi. După 1989, majoritatea celor care se delimitaseră de scrierul pentru Putere au intrat în arenă (și este cazul chiar și al celor care erau adepții rezistenței prin estetic). Treptat, această ieșire în arenă a dispărut. După cum zicea Dan Cristea, de la Puterea reprezentată de cei s-a ajuns la un balaur cu o mie de capete – deși cele două capete fuseseră tăiate. Tactica a fost foarte simplă pentru a-i îndepărta pe intelectualii de la o Opoziție civică. În primul rînd, prin acea campanie desăvîrșită din prima jumătate a anului 1990, care s-a încheiat cu cea de-a treia mineriadă. Apoi, prin campania de zvonuri – prin ziare și mai ales prin televiziune. Oamenii

s-au speriat, unii au simțit că nu mai rezistă în această cursă și s-au retras în profesiile lor. Astfel, Puterea a reușit să spargă unitatea, să topească solidaritatea care de-abia ieșise la lumină. Nu trebuie să-i condamnăm pe cei care s-au întors la uneltele lor, dar nici să-i înculpăm prea tare pe cei care sînt în Opoziție. Una dintre cuceririle Puterii este că a reușit să neutralizeze presa, făcînd-o să creadă că prin „independența” ei își câștigă adevărul statut. S-a ajuns ca presa să creadă că este de *bon ton* să lovească neapărat și în Opoziție.

Octavian Paler: Eu, ca avocat al diavolului, aș veni cu următorul argument: nu cred că există adevăruri convenabile și adevăruri inconvenabile. Există un singur adevăr, iar dacă Opoziția acționează prost, eu cred că trebuie să spunem aceasta.

Romulus Rusan: Eu n-aș folosi „dezgustul” atît de ușor. Fac parte din Opoziție (deși nu sînt implicat partinic), sînt un susținător al ei, uneori dezamăgit de ea, dar încerc ca din interiorul ei s-o înțeleg. Sufăr pentru neputința ei, dar caut să văd cauzele. Pe unele le-am numit înainte. S-ar mai putea adăuga îngrozitoarea lipsă de fonduri, faptul că nu poate dispune de televiziune, faptul că presa a devenit în ultimul timp atît de neînțelegătoare...

Gabriela Adameșteanu: Nu cred că presa a devenit mai neînțelegătoare decît era acum doi ani. Nici nu mai poți să o numești, în ansamblu, „presă”: există publicații diferite și în fiecare publicație există jurnaliști diferiți. Nu poți să faci presă fără ideea că trebuie să-ți faci meseria ta, deci să stai la o anumită distanță de politică. Cred, însă, că sînt foarte mulți jurnaliști în presa independentă care, de fapt, și-ar dori să fie în politică și care, atunci cînd se raportează la un subiect sau altul, o fac ca niște politicieni deghizați în jurnaliști.

Romulus Rusan: Din păcate, publicul percepe numai părțile negative prezentate în presă. În acest sens, vă voi da exemplul destrămării Convenției. Aici, „anturajul a fost spart” prin concentrarea televiziunii și a ziarelor pe acele conferințe de presă în care toată lumea se lovea reciproc. Presa savura aceste zizanii și publicul a rămas cu impresia că „toți sînt la fel”, dar că, măcar, cei de la Putere sînt uniți. Atunci s-a reușit spargerea Convenției și acum se spune că Opoziția este slabă. Apare, într-adevăr, ca mai slabă, din păcate – dar care sînt cauzele? Însă voiam să-i întreb pe prietenii noștri din Chișinău ce pot să facă ei înșiși pentru Ilie Ilășcu. Cred că este ceva ce îi privește în primul rînd; este vorba de un loc gol în Parlament, de un om închis pe baza unor acuzații false. Ilie Ilășcu este prezentat drept un extremist prine cu arma în mînă; în realitate, el este un intelectual care s-a implicat, este un caz limitat de implicare.

Un sentiment de profundă culpabilitate a Vestului Europei față de Est

Alexandre Blok: Nimeni în Occident nu crede că noi am vrea să vă vindem sau să ne impunem în fața dumneavoastră. De altfel, tăria și alăbiciunea Occidentului constau tocmai în faptul că nu are un răspuns acum. În ceea ce privește liberalismul, nu am nici un răspuns și de aceea mă simt oarecum ridicol. Va trebui să răspund însă, intrucît este vorba despre un sentiment de profundă culpabilitate. Am semnat o pace care vă livrează comunismului. Nu dumneavoastră ați inventat comunismul. În ceea ce privește Rusia, era altceva. Dar cum să nu ne amintim de faptul că nu am avut curajul de a continua războiul pînă la frontierele Rusiei? Cum să ne gîndim la țările dumneavoastră, la martirii dumneavoastră, fără să ne gîndim că sîntem responsabili? Dumneavoastră, însă, înțelegeți consecințele pe care le-ar fi antrenat acest lucru: nu putem să nu ne reproșăm că nu ne-am sacrificat pentru România. Niciodată nu trebuie să pierdeți din vedere acest detaliu de culpabilitate pe care-l avem. Iar agresivitatea noastră (dacă ea există cîteodată) este datorată acestei culpabilități.

Dumneavoastră m-ați invitat să vorbesc în numele Occidentului, dar, pus în această situație, am sentimentul că vă dau lecții – și n-aș vrea asta, dintr-un motiv foarte simplu. Atunci cînd vedem pe cineva care are o mașină frumoasă și care ne dă lecții, simțim un straniu sentiment de iritare. Noi, francezii, am cunoscut această iritare față de americani și față de englezi, care veniseră totuși să ne elibereze.

Octavian Paler: Cultura, cred eu, trebuie să se opună totdeauna barbariei, sub orice formă s-ar manifesta ea: fie ignorantă, ca a perșilor la Salamina, fie mai civilizată. Credeți oare că în clipa de față omul este în fața unei neobarbarii? Această neobarbarie se manifestă și în Occident, și poate fi foarte civilizată, extrem de prosperă, poate lucra perfect cu ultimul tip de calculator.

Politicianul profesionist este un personaj kitsch

Cristian Tudor Popescu: Cred că scriitorului îi este imposibil să abordeze politica – nu numai practic, ci și teoretic. De ce? Eu cred că o armă fundamentală a politicianului este kitsch-ul. Politicianul profesionist, eficient, este un personaj profund kitsch. Orice formă de artă se bazează pe bunul gust, pe măsură, de aceea un scriitor, un om de artă, nu are cum să fie eficient la acest capitol. Trebuie să ai tupeul visceral să emiți enormități cu o liniște întipărită pe figură, să spui gogomăni cu un glas vibrant

artistic la implicarea politică“

masculin. Discursul politic este un discurs esențialmente vulgar, pentru că este adresat mulțimii, vulgului. Dacă un scriitor dorește să devină un om politic, nu are decât: dar atunci trebuie să-și suprima calitatea de scriitor și să lupte cu altfel de arme. Acesta ar fi reproșul pe care îl aduc Opoziției din România: tipul de discurs pe care îl folosește nu va convinge niciodată masele. Masa trebuie să recunoască în cel care ține discursul pe unul de-al ei, care nu este foarte inteligent, care nu este foarte relativist, foarte nuanțat. Un om onest, care vrea să facă o politică cu un scop bun și nobil, trebuie să-și asume niște căi absolut detestabile, ca să ajungă acolo unde vrea să ajungă. Iar dacă un scriitor care ajunge om politic și face numai prostii încearcă să se sprijine pe prestigiul lui de scriitor, nu ajunge nicăieri.

Octavian Paler: Fiind aproape de acord cu dumneavoastră, că discursul politic trebuie să fie un discurs vulgar (pot să exemplific cu eșecul lui Lloana), mă întreb: n-ar fi pericolos, oare, să absolutizăm această logică? Pot exista, în anumite situații, oameni care, chiar cu încăpăținare, așa cum face Havel, simt nevoia să introducă morală în politică. Nu credeți?

Cristian Tudor Popescu: Ba da, însă condițiile în care a reușit Havel să câștige puterea sînt niște condiții cu totul speciale, nerepetabile în nici o țară din Est. Practic, Cehia nu a fost niciodată o țară comunistă. Nici Praga un oraș comunist.

Octavian Paler: E greu de crezut că o țară a putut trece prin 45 de ani de comunism fără ca asta să lase urme. Încă o întrebare: politica este murdară; dar oare politica se purifică prin abținerea intelectualilor?

Cristian Tudor Popescu: Nu, nici vorbă. Am fost de acord cu posibilitatea intelectualului de a lua o atitudine politică, care nu este obligatorie. Comentariul politic este necesar.

Romulus Rusan: Spuneți că kitsch-ul este universal în politică, inclusiv în America. Dădeți pe Havel și Praga ca excepții. În timpul Primăverii de la Praga am scris despre ea o carte care nu a putut să apară. Să știți că Praga era desfigurată de comunism. Toată mizeria de design-uri, de firme de tip socialist, de lozinci roșii pe ziduri istorice o făceau mai urâtă decât un oraș urât din naștere. Și nu vorbesc numai edilitar, dar și în mentalități – vedeți cum erau filmele noului val.

În legătură cu neobarbaria (cuvîntul este tare, totuși), cred că în Vest ea se manifestă printr-o anume sterilizare a culturii, prin acea cultură în serie, prin „prosperitate”. În Est, pînă în anul revoluțiilor se manifesta printr-o dorință de atașare prin ideologizare, iar acum (cel puțin la noi) prin pauperizare. Puterea vrea să-i reducă pe oamenii de cultură la un atare grad de pauperitate încît ei să i se adreseze pentru a fi salvați. Acest lucru s-a întâmplat la Festivalul „George Enescu”.

Cu privire la implicarea scriitorului în politică, datoriu lui este să facă deontologie politică. Pentru că politica nu înseamnă numai parlamentarism, înseamnă civism, înseamnă cunoașterea oamenilor, a mentalităților, iar în sens pragmatic, impunerea unor candidați credibili (oameni de comisie, tehnicieni, ingineri, juriști, economiști, oameni aplecați spre management, în cazul nostru spre apărarea drepturilor culturii). Scriitorii noștri s-au dus în Parlament ca oratori și, din păcate, strălucii scriitori au preferat să intre nu în Comisia de Cultură, ci în Comisia de Apărare.

Și încă o vorbă despre apărarea culturii. Dumneavoastră, domnule Popescu, ați spus, acum 10 zile, într-o emisiune la *TELE 7abc*, că opoziția de dreapta se substituie fostei cenzuri comuniste în a-i culpabiliza pe oamenii de cultură. Era vorba despre Andrei Șerban, care declarase la premieră că fără adeziunea lui Ion Iliescu nu ar fi putut face *Oedipe*. Vă întreb: de ce considerați că reproșuri la o asemenea atitudine, care încă nici nu venise, ar fi urmat să vină neapărat de la o opoziție de dreapta?

Cristian Tudor Popescu: Pentru că mai există și o altfel de opoziție, de extremă stîngă, pur ceaușistă.

Romulus Rusan: Nu vă refereați, cum era firesc, la aceea, iar aceea nu este propriu-zis de stînga, după cum Opoziția nu este propriu-zis de dreapta. Eu consider că la noi nu se poate vorbi de stînga și de dreapta în termeni clasici.

Cristian Tudor Popescu: Este drept. Dreapta și stînga sînt noțiuni absolut înșelătoare, dar trebuia să le numesc într-un fel.

Romulus Rusan: Presa jubilează în fața eșecurilor Opoziției, după cum le-a și provocat în perioada conferințelor de presă.

Cristian Tudor Popescu: Credeți că Opoziția s-a destrămat din cauza presei?

Romulus Rusan: Și din cauza aceea. Pentru că, fără acest amplificator, profesioniștii zizaniei nu ar fi putut să se afirme. Ei au profitat de această dorință a presei de a fi, între ghilimele, independentă.

Octavian Paler: Eu aș mai spune ceva. Nu înțeleg de ce trebuie satanizată ideea de dreapta. Recunosc, de cite ori îl văd pe dl. Verdeț, devin de dreapta. Și de cite ori îl aud pe dl. Patriciu vorbind, devin de stînga. Încît cred că pot coexista în România și dreapta și stînga. De ce ar fi dezonorant să fi de dreapta? Ceea ce nu înseamnă că e dezonorant să fi de stînga.

În România trebuie să se țină seama de „clasa de mijloc roșie“

Mihai Sin: Voiam să spun că s-a pomenit aici, și este bine că s-a făcut acest lucru, de cazul Ilașcu. Constat că acest caz, pe care noi nu am insis-

tat atît de mult cit ar fi trebuit, nu a reușit să facă o unanimitate internațională. De ce acest lucru? Ar trebui să ne întrebăm totuși cum se pune în funcțiune o mașinărie internațională de mass-media. Multe cazuri – din Bangladesh, să spunem, sau din altă parte a lumii – devin deodată capete de afiș ale marilor cotidiene, pe cînd cazul Ilașcu nu a reușit să facă o carieră internațională. Dacă ar fi făcut-o, problema se rezolva. Noi nu reușim să comunicăm Occidentului ceea ce am vrea să comunicăm.

Înainte de '89, se vorbea la noi despre o criză de caracter. După această dată, au apărut foarte multe „caractere”. Incredibil de multe. De aceea, nu pot fi de acord cu d-l Paler, care se plînge de un anumit indiferențism intelectual. Foarte mulți necheamați au reușit să acopere vocile care erau mai curate, dacă pot spune așa. Iar vacarmul a fost făcut de oamenii care aveau o culpă. Și aici sînt de acord că mulți dintre scriitorii care după '89 au intrat în politică nu numai că nu aveau calitățile de politicieni, dar ei nu au reușit să impună diferența de spiritul grobian care domnește în Parlament, în Guvern etc. Nu este suficient să vrei să impui un anumit climat, trebuie să ții seama de realitatea țării. De pildă, în România, ar trebui să se țină seama de „clasa de mijloc roșie”, începînd de la nomenclatură pînă la Securitate. Această clasă s-a dovedit a avea clientelă pînă în ultimul cîtun. Iar Opoziția trebuia să țină seama de acest lucru. Sînt lucruri care nu pot fi schimbate doar de presă sau de televiziune. Greșelile Opoziției sînt datorate și acestei necunoașteri a realității, și acestei intranșigențe de tip inchiizitorial. Dacă ai alte păreri decît anumite personalități ale Opoziției, riști să fii pus la zid.

Octavian Paler: Multe lucruri le înțeleg altfel decît acum patru sau cinci ani. Eu am crezut cu o maximă naivitate în revoluția română. Astăzi îmi dau seama că revoluția a fost pînă în ziua de 22 decembrie la ora 12, apoi a fost altceva.

Cazul Ilașcu nu a făcut carieră internațională pentru că Ilașcu luptă cu o mare putere

Nicolae Prelipceanu: Pentru a afla de ce Ilașcu nu a adunat în jurul lui marea presă a lumii, ar trebui să ne întrebăm cu cine lupta el. Spre deosebire de cei din Bangladesh, care luptau cu un guvern oarecare, Ilașcu lupta cu o mare putere, cu Rusia. Ca și extremele, marile puteri se ating. Cealaltă mare putere, presa internațională, nu avea nici un interes să facă din el un eroi, să audă alte informații decît cele furnizate de televiziunea aceea cu nume bizar – Oostankino –, care a intoxicat mediile internaționale.

Gabriela Adameșteanu: Aș vrea să vă răspund, domnule Paler. Am sen-

zația că scepticismul antioccidental pe care-l afișăți este prea accentuat. Sînt nevoia să replic pentru că eu aparțin acestei foarte largi părți a societății românești încă fascinată de Occident. Care privește Occidentul ca pe un model. Am citit acum vreo doi ani o carte, *L'air du vide*, a lui Lipovetsky, în care Occidentul însuși se punea în discuție. Eu nu aș numi neobarbarie ceea ce li reproșa el, pentru că termenul nu mi se pare adecvat. Cu o subtilitate și o desăvîrșită frumusețe, Lipovetsky, acest autor al Occidentului, vedea „riscul vidului” în societatea occidentală în decolorarea „ideurilor”. Dar pentru noi cred că este devreme, domnule Paler, să vedem aceste limite, după ce am așteptat atîta timp și putem intra în contact cu Occidentul. Și apoi, nu trebuie să uităm că noi sîntem oamenii unei generații adulte, care a primit foarte tîrziu acest dar mult așteptat – înfrîmarea cu Occidentul. Că lingă noi au crescut, în acești ani, copii, tineri, care au o altă percepție și care vor fi mult mai adecvați, mult mai adaptați lumii occidentale decît noi. O ultimă remarcă, pentru Cristian Tudor Popescu: voiam să-i aduc aminte de Jelio Jeleu, președintele foarte popular al Bulgariei. Și el este un intelectual. Deci, într-o țară asemănătoare cu a noastră, a fost în stare depășea bariera discursului politic kitsch.

Lucian Vasiliu: Ați fost astăzi un moderator totalitar. Sînt în opoziție față de dumneavoastră, o dată fiindcă (alături de Bogdan Ghiu) sînt unul dintre cei mai tineri participanți la PEN Club și a doua oară pentru că dumneavoastră sînteți în prezidiu, iar eu aici, în sală.

Revin la întrebările fundamentale pe care le-ați lansat la un moment dat. Dumneavoastră ați făcut parte și înainte de '89 dintr-o Putere explicită și faceți parte din Putere și acum – o Putere implicită. Personal, înainte de '89, chiar dacă aveam cîteva cărți publicate, nu făceam parte din Uniunea Scriitorilor, pentru că nu se putea. Cu întrebarea: de unde venim, încotro mergem și cine sîntem?, pot să spun că sînt din Iași, oraș care avea 60.000 de locuitori în timpul „Junimii” lui Eminescu și Creangă. Sînt modele la care revin în mod repetat și îmi fac deseori plimbarea prin cimitir. Spun asta pentru că am simțit încă de dimineață că dumneavoastră ne-ați inoculat un sentiment de cavou, de lucru neterminat, iar eu, om încă în deplină putere, și cunoscînd și oameni care vor să facă ceva, mă voi întoarce la Iași și mă voi întreba din nou, alături de frații mei, de unde venim, cine sîntem. Și voi traversa din nou cimitirul cel mare din Iași, și voi trece din nou pe la mormîntul lui Kogălniceanu, al lui Creangă, voi zăbovi puțin la cel al lui Vasile Pogor sau Nicolae Gane, care au fost și traducători, și scriitori, și în Opoziție, și la Putere, și-mi voi spune: da, a avut dreptate d-l Paler să fie dezgustat și totuși să licheie lucrările cu urarea: „Poftă bună, confrăți!”.

3624 - 3344 98

NICOLAE BREBAN

Contractul scriitorului cu Puterea

Contractul pe care noi, eu, l-am făcut cu Puterea n-a fost de afaceri, personal, sentimental. A fost un contract impus. Generația mea, „generația '60”, e făcută din mai multe segmente - din punctul de vedere al tributului plătit Puterii. O parte a generației a hotărât să dezbateze cu 10 ani mai devreme: grupul din jurul *Scintei tineretului*, tinerii leniniști entuziaști, dintre care câțiva s-au salvat (Nicolae Labiș, Lucian Raicu, Radu Cosașu, Nicolae Țic ș.a.). A fost primul grup din generația noastră care s-a dat cu Puterea. N-au făcut-o ca noi, cu o conștiință roșie, ci cu o conștiință bună. Ei credeau în comunism - cinstite lor!, trebuie respectați întotdeauna cei care cred, indiferent în ce. Credința singură nu ar fi fost suficientă pentru a fi scuzat contractul cu Puterea, pentru că, foarte rapid, Puterea (sovietică sau locală) a arătat de ce-i în stare. În țara noastră, nici un alt ocupant nu s-a comportat așa cum au făcut-o rușii, care nu s-au mărginit să ocupe, ci au vrut să corupă și să distrugă toate instituțiile, mentalitatea românească, credința și Biserica. Eu sint împardonabil cu cei care au continuat să creadă în comunism după ce - în '48, '49, '50 - închisorile românești au început să goarmă de intelectuali, de oameni de știință, de politicieni. „Tinerii leniniști”, după ce au reclamat lui Gheorghiu-Dej ceea ce ei numeau „adevărul integral”, au fost rapid izolați și câțiva ani au avut interdicție de a publica. Contractul pe care l-a făcut grupul din care am făcut parte (Nichita Stănescu, Cezar Baltag, Matei Călinescu și eu) a fost de alt tip. El a fost făcut din disperarea de a nu putea fugi.

Generația mea a plătit diferite tributuri Puterii

Trebuia neapărat să ne exprimăm și nu aveam decât o singură editură: de stat. De aceea, eu l-am înțeles pe tinerii care continuau să publice prin '87-'88. Matei Călinescu mi-a reproșat că am publicat în *Viața românească* un eseu în care îl sprijineam pe Gabriel Lăiceanu și pe Andrei Pleșu și mi-a spus că nu ar mai trebui să publicăm nici unul dintre noi în România. I-am spus să se ducă la București, unde sfatul lui va fi mult mai bine primit decât e la fața locului, pentru că poporul român a avut foarte mulți sfințitori de la distanță. Și l-am mai întrebant pe Matei Călinescu dacă le poate interzice să mai publice acelor tineri geniași, născuți pentru literatură, care au dreptul să se exprime și care trebuie să se exprime profesionist.

Cum poți să-i ceri unui tânăr să nu publice? Poți să-i ceri, eventual, nuanțat să nu publice la *Săptămîna* ticăloasă a lui Eugen Barbu, dar să nu publice la *România literară*, la *Viața românească*? Există o teorie extrem de ticăloasă, că tot ce a apărut bun în cultura română sau în știință este o fatădă a Securității române. Că fiecare vers bun, fiecare carte bună pe care noi le-am publicat după o luptă enormă - eu mi-am distrus toată existența privată pentru câteva texte - erau comandate de Securitate și erau făcute pentru vitrina acestor țări comuniste. E fals, pentru că aduce un omagiu Securității comuniste, care nici pe departe nu era atât de inteligentă și de

persuasivă. Pe de altă parte, e o jignire a spiritului creator românesc de după război. Eu sint convins că, așa cum noi ne uimim că a fost posibilă acea erupție de creativitate între cele două războaie, peste puțină vreme, generațiile mai tinere se vor uimi cum a fost posibil, în foarte scurta cvasi-liberalizare românească (inceputul anilor '60-sfârșitul anilor '70), să se producă teme, idei și abordări atât de curajoase și de înalt profesioniste.

Dacă nu rupi contractul cu Puterea când ea și-l incalcă, înseamnă că nu e un contract, ci prostituție

Eu însumi am făcut un contract personal cu Puterea în afara grupului meu, dar pentru grupul meu, pentru generația mea și pentru literatura română. Contract pe care l-am rupt, pentru că, dacă nu rupi un contract atunci când partea cealaltă nu mai îndeplinește condițiile, nu mai e vorba de un contract, ci de prostituție (ceea ce unii scriitori au făcut). Eu am făcut un contract cu Puterea pentru că visam o revistă pentru noi, tinerii scriitori. La un moment dat era vorba să conduc, împreună cu Miron Radu Paraschivescu, *Luceafărul*, dar Puterea a făcut o diversivă rapidă și l-a numit pe Bănușescu în locul nostru. După aceea, am acceptat *România literară*, am acceptat să intru în CC, punându-i condiția lui Dumitru Popescu să nu se amestece în cultura română, pentru că este și așa o lașitate că noi, scriitorii, nu ne amestecăm în politica românească și în politica externă, cum au făcut-o antecesorii noștri. Era momentul '68, cînd știam de la Ambasada americană, prin Alexandru Ivășuc, că existau trupe rusești pe Prut. Fiind la Paris cînd au apărut „Tezele” din iulie 1971, am semnalat imediat inceputul dictaturii: amestecul în cultură, instrumentalizarea culturii pentru partid, renunțarea de către Ceaușescu la criteriile de valoare. Am înțeles imediat enormitatea spre care ne îndreptăm, am dat declarații în presa străină și am avut, împreună cu Dumitru Țepeneag, întâlniri cu scriitorii în Paris, cu oameni din emigrație, care mi-au reproșat că îl trădez pe Ceaușescu. M-am dus la *Lettre française*, unde Pierre Daix m-a primit foarte bine, pentru că publicase la *România literară*, dar, cînd a auzit că vreau să scriu un articol nu împotriva comunismului, ci împotriva dictaturii, a refuzat să mă publice, spunînd că publică acest articol doar dacă îl publică și la București. Și în Germania, multă lume, care, la București, între diplomați, mă privea cu multă căldură, mi-a întors spatele. Mi s-a refuzat și o bursă la o universitate germană. Am simțit hruse răceala tuturor. Toată lumea îmi spunea că Ceaușescu e viclean, abil, realist și eu le explicam că se înșală, că de data asta nu e viclean, nu e realist: „Vrea să devină un dictator, și dumneavoastră îl sprijiniți”. Și l-au sprijinit foarte mult vreme. Încă cu câțiva ani înainte de cădere, America și RFG l-au sprijinit pe Nicolae Ceaușescu cu contracte economice, Regina Angliei l-a decorat,

l-a plimbat în landou... Mie nu-mi e teamă să fiu judecat - în definitiv, asta e riscul meseriei. Și chiar îmi place uneori. De altfel (i-am spus urui mare mahăr din partid, care îmi zicea că e îngrat ce se întîmplă cu mine, după ce am rupt contractul cu Puterea), și eu eram interesat ce va face acest Nicolae Breban, atât de vital și uneori atât de insolent în tinerețea sa, dacă nu mai stă la Șosea, dacă nu mai are salariu, nici mașină la scară. Și eu eram curios ce se va întîmpla cu mine. Dumnezeu m-a ajutat, pentru că nu m-am cinizat. E o boală de care mă tem enorm, pentru că am văzut în jurul meu mari scriitori care s-au cinizat și vreau să studiez în curînd această imensă țară umănă într-o carte.

„I-am cîntat ca pe niște zei și, dacă vrei, am să te cînt și pe tine”

Astăzi am scăpat de această frică, de acest contract, dar foarte mulți dintre noi au nostalgia lui. Sint extrem de bucuros că România e liberă și nici azi nu-mi vine să cred, pentru că eu într-adevăr mai posed candoare. Sint uimit că la revista pe care o fac nu apare un mic tovarășel cu o gentuță, care să să-mi dea niște indicații sau sugestii plicticoase și otrăvite, sint uimit cînd abia termin un roman și el intră în tipar, sint uimit că a dispărut acea pletoară enormă de cenzori, de activiști. Dar noi nu știm să folosim libertatea presei, acest instrument enorm al unei societăți democratice. Nu știm să ne organizăm, nu știm să facem din cuvîntul nostru scris și publicat o forță. Asta se va întîmpla doar dacă vom ști să ne alegem lideri, dacă ne vom cunoaște interesele de obște și dacă vom ști să nu intrăm în lupte punctuale, lupte după care, o dată învinsi, să recedem în fatalismul penibil balcan-românesc al lui „Ce să-i faci? Tot ei sint mai tari”, de parcă noi n-am avea nimic de spus. Scriitorul, jurnalistul, trebuie să aibă puterea pe care a avut-o întotdeauna, pentru că România este creată în jurul unor mari scriitori, al unor mari spirite. Contractul cu Puterea, chiar dacă nu îl facem în termeni direcți, vrînd-nevrînd trebuie să-l facem, fiindcă Puterea, mai ales de cînd este eligibilă, are o justificare a eligibilității și a regulilor democrației. Să nu uităm, însă, că sintem în cadrul unui contract, adică, atunci cînd Puterea nu-l respectă, putem să-l rupem. Vreau să termin cu o metaforă. Este vorba de momentul cînd Ulise se întoarce împreună cu Telemac acasă și, după ce li ucide pe pețitori, ajunge la Femios, poetul de curte (care era însuși Homer), și vrea să-l căsăpească și pe el, pentru că pactizase cu pețitorii (ocupația temporară). Femios, ilustrul nostru coleg, are în acea clipă o replică de enorm bun-simț: „Nu mă ucide!”. Or, războinicul Ulise, obșnuit cu războinicii de teapa lui, a rămas uimit că un om demn cerșete viața. Femios a profitat de momentul de suspensie și a strecurat a doua frază: „Ei m-au obligat să cînt”. Asta se întîmplă de aproape 3.000 de ani. Ei ne obligă să-i cîntăm. Acesta sînt cele două mărturisiri rușinoase de credință. O dată mărturisiri rușinoase și slugarnicia, Femios renaște în mindria sa și devine egal cu stăpînul, spunînd: „Dar i-am cîntat ca pe niște zei”. Pentru că apoi să devină mai puternic, mai nobil chiar decît nobilul său stăpîn. Pentru că face o promisiune: „Și dacă vrei, am să te cînt și pe tine”. Și, într-adevăr, el va face din Ulise un mic potentat al unei mici insule, un zeu nemuritor. Prin puterea lui Femios, cel care stătea cu cîmii la intrarea în sala de oșpeți și primea alături de cîni cite un ciolan, poate puțin mai bine garnisit.

OCTAVIAN PALER

Relativismul

Povestea prietenului meu Nicolae Breban cu Femios îmi aminteste de o polemică pe care am avut-o în anul 1982 cu Eugen Simion. Atunci am scris un text în care ziceam că Femios nu poate fi simbolul artistului. Și cred și azi acest lucru, pentru că fraza care îl definește pe Femios este: „Ulise, i-am cîntat pe pețitorii Penelopei, dar te voi cînta și pe tine, așa cum i-am cîntat pe ei”. Firește, știu că artistul stă sub zodia vremurilor și sub sabia lui Damocles, dar, vă mărturisesc, mie nu-mi place gîndul că artistul poate fi simbolizat de cineva care și schimbă cu atîta ușurință stăpînul, justificîndu-se prin teamă.

Să trec la altceva. Dacă aș fi întrebat azi de cineva care este starea de spirit cea mai răspîndită în România (cel puțin așa cum o percep eu), aș răspunde, fără să exit, dezgustul. Dacă m-ar întreba apoi cineva dacă această stare de spirit este normală, întemeiată, aș răspunde, fără să exit, da. Dacă m-ar întreba, în fine, cineva ce explică dezgustul foarte răspîndit astăzi, din nefericire, în România, aș zice că tot ce s-a petrecut în ultimii cinci ani și jumătate în evoluția situației de la noi, întemeiază, din păcate, acest dezgust. În fond, în perioada postrevoluționară, visătorii au primit o lecție foarte dură, foarte brutală, astfel încît totul s-a relativizat. Pentru foarte mulți români, azi, democrația înseamnă debandadă, haos, delincvență, dezordine; pentru foarte mulți români, azi, economia de piață înseamnă un soi de combinație nefericită de mahalala turcească și de Vest Sălbatic; pentru foarte mulți români, azi, s-au ruinat aproape toate valorile și, în primul rînd, valorile morale. Între altele chiar valoarea libertății. Înainte de '89 nu-mi imaginam că libertatea poate însemna istorie, nevroză. Îmi imaginam, pur și simplu, că libertatea înseamnă opusul despotismului, dispariția constrîngerilor, dreptul de a spune ce crezi, ce simți, de a-ți mărturisii fără frică opiniile. În ultimii ani, însă, mă obsedeză ideea că noi riscăm să ne ratăm libertatea. Asist de cinci ani și jumătate la un fapt penibil, stupefiant. Românii nu numai că nu se grăbesc să înlăture definitiv consecințele celui de-al doilea război mondial, dar în anumite privințe chiar le le-ga-li-zea-ză astăzi, le dau un fel de gir democratic. Omul nou, creat în laboratoarele învățămîntului de partid, există, se află printre noi, în noi, încît asistăm azi la un paradox aproape grotesc: sintem guvernate de cei care l-au împuscat pe Ceaușescu împreună cu bocitoarele lui Ceaușescu. Or, așa ceva nu cred că e de natură să stimuleze optimismul, să împiedice dezgustul să se manifeste, să se extindă. Și mă văd deseori în situația să mă întreb în ce mai cred, azi, românii, după cinci ani de dezamăgiri, de involuție, de alternanță între speranță și disperare. Am întilnit țărani care nu mai cred în pămînt, credințioși care nu mai cred în Biserica, deși rîmîn credințioși. Sint mulți care nu mai cred în lege, în dreptate. Să ne mai mirăm că destui români nu mai cred în morală, azi, că o scotocesc un fel de moft, un fel de lux? Nu mi se pare că avem dreptul să ne mirăm, deoarece nu i se poate cere nimănui să aionească în nesfârșit dezamăgiri. Unii au, la modul propriu, nostalgia bicului, chiar dacă i se zice „ordine”, nostalgia unor măsuri drastice, deși nostalgice e un

moral

Mitul puterii și miza literaturii

cuvânt prea frumos pentru a vorbi despre revenirea strigoilor. Dar ce se întâmplă cu un popor care ajunge să creadă numai în greață, care riscă să nu mai aibă nici un punct de sprijin? Spre deosebire de ceea ce gîndeam altădată, astăzi știu că libertatea nu poate fi asemănată cu un deșert. A fi liber înseamnă a depinde de ceva, de o iubire, de un devotament, de o credință, de o idee. Cineva zicea că un popor rămîne liber cîtă vreme își păstrează zeii și limba. Despre cum ne-am păstrat noi limba se poate discuta. Cum ne-am păstrat, însă, noi zeii? Care sînt zeii noștri astăzi? Și, astfel, ajungem iarăși la valorile morale. Vă mărturisesc că nu mă îngrozesc atît în fața delirului prețurilor sau în fața dezamăului politicianist la care asistăm, cît mă îngrozesc văzînd cum s-au plictisit oamenii de morală. Cît de plictisitor a devenit orice recurs la morală și cît de întemeiată este această plictisală. Cu trei, patru ani în urmă îl înțelegeam rău pe cei care judecau, ziceam noi, „la nivelul stomacului”. Cum să nu judeci la nivelul stomacului cînd trebuie să cerșești, cînd ai un copil de crescut și nu ai cu ce să-l hrănești așa cum trebuie? Cînstate, dreptate, omenie, de asta ne arde nouă acum?, zic mulți, care se întorc, treptat, la filosofia supraviețuirii. După atîtea falimentări ale romantismelor, destui dintre noi au ajuns să vrea, fie să se aranjeze cumva cu vremurile, fie să-și ia lumea în cap, fiindcă altă soluție nu mai vîd. Veți fi de acord, sper, că nu poți să-ți ceri unui om, la nesfîrșit, să îndure istoria, sau subistoria, și să fie detașat, seren. În *Revolta marelui*, Ortega y Gasset zicea că politicianul face ca lucrurile să fie din ce în ce mai confuze, în timp ce intelectualul se străduiește să le facă mai limpezi. Problema e dacă noi corepunem acestei caracterizări. Uneori am niște îndoieli, deoarece există un anumit relativism moral chiar în rîndurile noastre, ale intelectualilor, ceea ce mi se pare grav și periculos.

Voi da cîteva exemple de relativism moral. Prima la care mă gîndesc este transformarea echidistanței în superstiție, absolutizarea ei. Fără îndoială, nu poate exista justiție adevărată fără neutralitate politică, nu poate exista presă independentă fără ca ea să fie deasupra partidelor. Biserica nu-și îndeplinește menirea dacă se preocupă prea mult și prea vizibil de chestiuni lumesti. Dacă, de pildă, se grăbește să tacă atunci cînd d-l Adrian Năstase se întoarce dintr-un turneu electoral și declară că PDSR apără și reprezintă interesele Ortodoxiei din România, în timp ce Opoziția apără și reprezintă interesele Bisericii greco-catolice. Mă întreb, însă, dacă poate exista echidistanță între bine și rău, între minciună și adevăr, dacă poate exista echidistanță cînd primul-ministru al României minte că trăim din ce în ce mai bine, în timp ce trei sferturi dintre români trăiesc la nivelul sărăciei sau sub nivelul sărăciei. După părerea mea, există și echidistanțe indecente. Un alt relativism moral, mai subtil, dar și mai vinovat, se revendică din „moderație”, din disprețul pentru orice implicare prea activă, prea categorică. Nu înțeleg, între altele, cum e posibil să se spună și să se scrie că anticomunismul este un fel de comunism întors pe dos. Cum ar suna, oare, dacă aș spune că antifascismul este un fascism întors pe dos? Nu înțeleg de ce există intelectuali, și din ce motive o fac, care nu vor cu nici un chip să pună pe același plan comunismul și fascismul. Auzim, apoi, de multe ori că morală e treaba moralizatorilor, în timp ce politica cere realism. Deagur, politica este, cum se spune, arta posibilului. Dar asta nu legitimează dreptul intelectualului de a disprețui morală în numele „realismului”. Chiar prin definiție, partid înseamnă „parte”. Deci un politician reprezintă, ilustrează, o jumătate de adevăr. În ultimă analiză, politica unei țări este reprezentată jumătate de Opoziție, jumătate de Putere și de-abia împreună ele formează un întreg. Intelectualul trebuie să năzuiască, însă, la adevărul întreg. De aceea, n-are voie, cred, să disprețuiască morală, să spună că morală este ceva desuet, anacronic. Nu sînt pentru o morală posomorâtă, dar fără valori morale ajungem la o societate care s-ar întemeia pe neobarbarie. Dacă o politică bazată riguros pe morală este o utopie, o politică imorală este de neacceptat. Unii intelectuali își justifică apatia, dezgustul, detașările prin ceea ce se vede, prin ceea ce se întâmplă. Chiar și eu am avut de multe ori tentația să renunț să mai fac gazetărie. Să mă întorc la manuscrisele mele. Dar îmi dau seama că dezgustul pe care îl trăim și care ne coplesțește lucrează din nefericire în favoarea celor care au creat acest dezgust. În concluzie, aș zice că în Est, deci și la noi, totul este politică, inclusiv fuga de politică.

Care mai este astăzi, pretutindeni în lume, forța de impact a literaturii asupra publicului? Și din ce mai este constituit acest public? N-au ajuns oare scriitorii să se citească doar ei între ei, și aceasta în cel mai bun caz? Literatura nu s-a refugiat oare (sau a fost împinsă) într-o rezervă, dacă nu într-un ghetou? De la ce altitudine mai poate aborda scriitorul tema puterii pentru a strîni interesul celorlalți, ba chiar al Puterii însăși, plictisită de atîtea reacții, tăbăcită de atîtea critici, asstiată, sătulă și totuși mereu infometată, gata oricînd să dirijeze, să manipuleze, să pună la cale plînă și atentate de presă teroriste, de pudoare și moravuri etc.? Puterea este pretutindeni în lume comentată, analizată, detestată, adorată, jinduată, admirată etc. Ziariști, politicieni, filosofi, sociologi, tot felul de analiști de toate calitățile au în vizor, clipă de clipă. Dacă ne gîndim bine, un aparat imens mînîncă o plină, în orice țară, urmînd fiecare mișcare a Puterii. Este necesar acest aparat? Și da, și nu. Pentru că aparatul ajunge, în rîndul lui, să fie impinat de o pleitură birocratică (vegha neostoită transformîndu-se adeseori în gesturi mecanice sau rituale, ca într-o partidă de șah în care adversarii se cunosc mult prea bine, știind dinainte că partida va fi iarăși remiză). Și încă dacă remiza ar fi convenabilă societății, însemnînd o pace socială, toată lumea ar fi mulțumită. Dar accidente nu lipsesc, iar războaiele de culise izbucnesc uneori la vedere, cu o violență neliniștitoare. Mecanismele după care funcționează atît Puterea, cît și cei ce o țin sub observație sînt departe de a-și fi trădat toate secretele. În aceste condiții, ce rol poate avea scriitorul în relațiile cu Puterea? Îi este dat cumva s-o contemple neputincios, fascinat de la distanță, ca pe un teritoriu inaccesibil, ori să-și mai asume rolul de observator activ, dacă nu și unul justițiar, alăturîndu-se, astfel, aparatului specializat de care pomeneam mai înainte? Firește, scriitorul poate să critice cu virulență Puterea, din poziția sa de cetățean (uneori influent), sau, din ce în ce mai rău din păcate, de la altitudinea sa de „conștiință publică”. Și tot din păcate, aș menționa că recunoașterea publică a scriitorului ca și conștiință națională pare a fi o realitate pe cale de dispariție. Cred totuși că, în secolul

următor (poate și ca reacție la un fenomen al globalizării excesive și al bătăliilor pentru supremație și influență), conceptul acesta de „conștiință națională” va reveni în forță. Nu puține sînt cazurile cînd scriitorul devine aliatul Puterii. Ar trebui să le privim cu mai mult firesc, mai ales cînd nu e vorba de interese meschine, ci de potriviri ideologice sau de alte rațiuni, cărora să le spunem convențional „de stat”. În ceea ce privește literatura, mai poate fi tentantă tema Puterii pentru scriitor? Desigur, ne grăhim să răspundem. Fie-mi însă îngăduită o paranteză. Există o criză a artei în istoria acestui secol. Dar poate că ea a pornit dinăuntru, datorită înclinării tot mai accentuate a balanței spre formalisme, spre ludic excesiv, gratuități și frivolități. Arta ca mărturie a condiției umane, aproape că a încetat să mai existe, sufocată de impostură și aberații. Procesul acesta a contribuit și el, lent, la retragerea artei autentice în rezervațiile și ghetourile de care am amintit deja, unde supraviețuiește prin subvenții și mila publică, iar în țările mai bogate, ca în SUA, campusurile universitare sînt cele care îi oferă ocrotire. O neîncredere devastatoare i-a cuprins atît pe scriitori, cît și pe cititorii gata să se abandoneze în brațele genurilor ușoare, care fac viața mai suportabilă. În ce privește literatura Estului, pe care suspect de mulți s-au grăbit s-o conteste, cred că ne dăm seama pe zi ce trece că fără ea sîntem mult mai săraci și mai goi sufletește. O mare literatură, mărturie a parcurgerii infernului comunist, e astăzi pe punctul de a fi minimalizată, bagatelizată. Revin la întrebarea asupra șanselor literaturii în abordarea temei Puterii. După părerea mea, aceste șanse nu numai că există, dar ele trebuie neapărat folosite în cazul unor mai ample eforturi de a crea o nouă miză literaturii în secolul care urmează.

El va trebui să preia cu curaj marile teme ale condiției umane. Firește, aparent toată lumea se ocupă de condiția umană din perspectiva unor specializări profesionale: de la filozof și sociolog la Putere. Dar de problemele sufletului cine oare se mai ocupă? Vom zice că sînt și dintre aceștia: psihologul, psihiatrul, dascălul, ba chiar și astrologul sau școlarul. Cu toții se străduiesc să alunge suferința individului și să-l facă fericit. Să nu uităm, apoi, rolul imens pe care-l joacă

bisericele creștine, aproape obligate în acest timp și într-unul viitor la un reviriment în fața asaltului sectelor și al militantismului islamic. Dar scriitorul poate avea și el un rol distinct, care va trebui să crească în importanță, dacă va crede într-o nouă miză a literaturii. Căci nimeni nu e în stare să înlocuiască felul cum înțelege el în profunzime sufletul omenesc, pornind de cele mai munde ori de la propriul „martiriu”. Am pus totuși ghilimele pentru a nu-i joaca prea mult pe cei ce cred că viața scriitorului este mai ales o înlănuire de plăceri boeme și frivolități. Iar în ceea ce privește Puterea, nimeni nu va putea să scrie cu ei despre efectele nevăzute ale acesteia asupra individului și nici nu va putea urmări, de pildă, dacă pe linia legitimității statale și civice în actul exercitării puterii a mai rămas și vreo fărîmă din legitimitatea divină cu care au fost cîndva dăruți conducătorii popoarelor sau, dimpotrivă, dinăuntru a devenit una satanică. Toți cei din România am trăit în umbra grotescă a unui dictator aporțat - Ceaușescu. Mai fiecare dintre cei ce nu l-au cunoscut i-a făcut propriul portret-robot. Dar, pe zi ce trece, ne dăm seama că felul în care a fost pictat, de la tonurile apologetico-dezgustătoare pînă la cele grotesc-caricaturale, aparținînd mai ales curajoșilor de după război care-și răzbună astfel lașitățile trecutului, nu ne poate satisface. Iar saturația rapidă produsă de presă a epuizat doar aparent subiectul. Ceaușescu, ca geniu al răului, ca emanatie a forțelor malefice și satanice care pot exista într-o societate, poate deveni un personaj extraordinar tot ca o creație a unui mare scriitor. Într-o vreme cînd exercitarea puterii pare a fi opera birocratică a unui imens aparat, responsabilitățile fiind într-atît de dispersate, pînă la a nu le mai putea recunoaște, scriitorul ar putea să deslușească adevăratele mecanisme și să restabilească responsabilități. Nu, cîmpul scriitorului este departe de a se fi îngustat, dimpotrivă. O dată cu sofisticarea vieții politice, responsabilitățile scriitorului ar trebui să crească, cu condiția ca, înainte de a recitiga încrederea publică, scriitorul însuși să-și recapete încrederea în menirea sa, în rolul său într-o societate tot mai încifrută, pe măsură ce se vrea și se pretinde a fi tot mai deschisă.

SERAFIM SAKA

Puterea și slăbiciunile scriitorului în fața Puterii

Sint din Republica Moldova și fac parte dintre scriitorii cu care Puterea – și cea veche, totalitară, dar și cea nouă, autodeclarată democratică – nu a voit să se simtă bine.

Cei care i-au făcut ideologic curte s-au ales azi cu niște cărți din care nu poți republica un singur rând. Cei care au reușit să nu se implice, ținându-se mai departe de îmbrățișările ei caracterice, și-au asasinat zi de zi talentul, pomenindu-se, pînă la urmă, cu niște merite extraliterare bune pentru un posibil volum de duioase amintiri. A existat, ce-i drept, o categorie de creatori – doar cite un exemplar-două la fiecare republică fostă sovietică – care au încercat să se salveze prin retragere în chiar epicentrul Puterii (ideologia comunistă la periferie era mult mai catolică), dar pînă și aceștia nu au reușit să se salveze decât doar temporar: atît cît a triumfat imperiul. Rupti de limbă și tradiții, creatorii „retrași în epicentrul” imperial – deloc naționali în formă și pseudouniversali în lipsa de conținut – s-au pomenit în cea mai rătăcitoare situație o dată cu eruperea colosului, URSS. Bătrîni, prostituți și prostitanți, se reîntorc acum pe la casele care nu i-au avut și se dăruiesc festivalește, public-televizat, noilor puteri: cînd președintelui, cînd Parlamentului, cînd numai primului-ministru.

Avem, nu-i vorba, și creatori care, neavînd prea mult talent politic, dar nici artistic, dau în continuare dovadă de suficientă abilitate general-inumană, înfruptîndu-se copios din bugetul Puterii în ireversibilă scădere, precum și din generozitățile bogătanilor ad-hoc însetați de publicitate. Cîntă solo, dansează în doi și-și tipăresc individual – acum ca și mai înainte – în pace, dar fără de onor, scrierile.

Asta ar fi, în linii mari, și condiția creatorului moldo-român în marea schimbătoare orientări politice din Republica Moldova, înainte socialistă sovietică, acum numai independentă și suverană.

Personal, am avut și am destule motive pur personale să nu joc „papa prostu” cu Puterea. Ocupantă, Puterea bolșevică mi-a otrăvit din copilărie sufletul. Unchiul care m-a înfășat după ce tata a căzut în război a fost condamnat la 25 de ani de închisoare comunistă. Zilele acestea am scos o carte – *Basarabia în Gulag* – în memoria lui. Devenind scriitor, i-am dat Puterii – cînd s-a putut și chiar cînd nu s-a putut – replica, scrisul meu cenzurat și oprit ani și ani de regim, continuînd să nu fie pe plac nici noii Puteri. E un noroc personal că sint lipsit de poftă politicoasă, de care, o dată cu *perestroika*, s-au grăbit să dea dovadă o bună parte din bunii noștri creatori. Treziri din hibernarea miortică, pașnicii noștri scriitori s-au aruncat – trup, suflet și peniță – în luptă cu puterea comunistă, terfelind, blamînd și punînd la stîlp infamiei tot ce stătea în calea lor. Rinocerii lui Ionescu par niște ieșitori cu ochii înrouați în comparație cu baricadiștii lirici, dintre care mulți au abandonat foarte curînd lupta cu Puterea, trecînd la luptă aprigă pentru propria putere. La primele alegeri, vrute de Mihail Gorbaciov ceva mai democratice, un număr alarmant de poeți sovietici – antitotalitariși, dar și fogați nomenclaturishi – s-au făcut deputați.

Care în Uniune, care în Republici, nimeni, însă, deputat rațional sau sătesc. Deși lupta se ducea cu Centrul imperial, scriitorii-deputați s-au concentrat în alte – tot centre – dar mai mici. Centre republicane, ajunse independente. Dornic de schimbări, poporul le-a dat copios votul.

De la un capăt la altul al necuprinsei noastre patrii defuncte, deputăteu poeziei, încît numai unul Platon ar fi știut ce să facă cu ei. Mulți s-au retras cu capul spart și cărțile necrise, cei rămași s-au ales, pînă la urmă, cu niște viruși. Luptînd corp la corp cu ciuma roșie, s-au îmbolnăvit, primii, de virusul bolșevic, încît, mi se pare, are dreptate cel care a zis că... „*incapabili să rănească o muscă, ei (intelectualii, adică), sînt în stare să devină feroce în numele unei idei*”. Azi se scrie mult mai greu și se publică foarte rar, afară, bineînțeles, de autorii care aduc bani și corup cîitorul. Pistoalele scose și poalele ridicate, publicațiile de import imperial, nostalgice-agresive, ne-au împințit străzile și chioșcurile.

Fugim – și scriitorul, ca frunte a națiunii, în prima linie –, încercînd să supraviețuim. Obosita muză abia de mai

reușește să se țină de neinspirata noastră poală în această prea îndelungată perioadă de trecere de la socialism spre naiba știe ce. Lumea, dar și arta, are o experiență a mergerii înainte, nu însă și înapoi. Punctele au fost toate arse și înapoi nu poate fi decît tot înainte, orbăcînd în economia de talcioc, întinată polog peste spațiile postcomuniste ale fragilei noastre independente.

Nu știu cum se întîmplă, dar actuala Putere de la noi reușește să păstreze tot ce a fost mai antiuman în socialism și să aducă – nu fără concursul instituțiilor europene – tot ce este mai anost în capitalism: ne-au liberalizat înainte de a ne fi improprietărit; ni s-a decretat libertate de expresie înainte de a ne fi vindecat bilbilăla și a ne fi scos gogomăniile din cap; ireponsabilitatea totală a fost instaurată în locul elementarei răspunderi...

Ținută toată vremea în stare de alarmă, Puterea și-a pierdut somnul și lucreză zi și noapte, înghesbă blocuri și clocește intrigi, treburile statului lăsîndu-le pe mîna incompetenților naționali, dar și a mafioților de tot neamul, care se plodesc și înmulțesc prin divizare, încît am putea veni în ajutor și Siciliei. Pe celelalte părți – intrigi, corupție, rivalitate partinică, violență, terorism în masă, nesăturată poftă de absolută putere prezidențială și luptă parlamentară pentru lărgirea propriilor privilegii și imunități. Toată această harababură democratică a compromis definitiv aspirațiile de mai bine.

Ruptă și flămîndă, furată și sărăcită de poftele aceluia care se culcă „cote goale” și se scoolă putred de bogăți,

dar și de zig-zagurile Puterii care o șmecherește la tot pasul, societatea noastră post-totalitară a ajuns în pragul disperării, încît nici să vrea nu mai știe ce-ar putea vrea. Decît poate o „dictatură democratică” în frunte cu un Pinochet pozitiv. Ceea ce ar putea să se întîmple pînă la urmă. Lebed de-ar fi, că pinocheți găsim.

Ce-i rămîne scriitorului în aceste timpuri parșive de tranziție, cînd totul e politică și toți fac politică? Cel mai simplu ar fi să nu faci chiar nimic. Un Obolmov al timpurilor noastre, care să se miște în măsura în care se mișcă și celelalte în jurul său. Dar nu mai mult, că atunci toate se întorc contra lui. Precum s-au și întors – tot răul de azi cade în capul aceluia care au chemat ieri lumea în stradă și au îndemnat-o să ceară limbă de stat, alfabet latin, drapel, imn – niște atribuie statale pe care statele adevărate le au demult. Din care însă nu poți face mîncare.

Adevăratul scriitor întotdeauna a știut că dincoace de Dumnezeu, care îl ocrotiește scrisul, există Puterea, care îi poate ridica turnuri de fideș, dar îl poate și ostraciza. La rîndul ei, Puterea a știut că există un ochi (nu neapărat al treilea) care o vede, două urechi care o aud, dar și niște minți luminate care o supun judecăților.

Din clipa în care îți dorești puterea cu orice preț, Dumnezeu își retrage mîna de pe capul tău, lăsîndu-te să fii liber să rătăcești pe cele mai drepte căi pe care și le trasează atît de magistral și luminos Puterea.

DIONISIE TANASOGLU

Autonomia găgăuzilor – în favoarea rusificării

În regimul comunist, internaționalismul constituia o ideologie impusă. Internaționalismul proletar urmărea deznatalizarea tuturor popoarelor, rusificarea lor (pentru că el era vădit deschis în favoarea rusificării). Termenul de naționalism era o sperietoare; cînd cineva era numit „naționalist”, însemna că urma să fie trimis în Gulag. Ca urmare a acestui proces, întîlnim în Moldova (inclusiv la populația găgăuză) o limbă schimonosită, stricată, amestecată cu cuvinte rusești. În cazul moldovenilor și al găgăuzilor, avem de-a face cu o intensă rusificare – și procesul continuă și astăzi. În sensul acesta, aș da un exemplu din experiența personală. Este vorba de o universitate pentru găgăuzi, care s-a deschis la Comrat în 1991. Ministerul Învățămîntului m-a invitat să fiu rectorul acestei facultăți; m-am dus și am rezistat numai doi ani. Mai mult nu s-a putut sta, pentru că această universitate devenise una de limbă rusă și se constituie ea însăși într-un focar de rusificare. Eu introduceam limba maternă – 16 obiecte se predau în limba maternă găgăuză, 12 obiecte în limba bulgară –, dar și limba română (inclusiv istoria și literatura română). Aceste lucruri i-au supărat foarte tare pe demnitarii locali, care m-au sabotat și mi-au creat tot felul de greutăți. Autoritățile de la Chișinău nu

m-au sprijinit deloc și atunci am fost nevoit să demisionez. Noi avem nevoie de renaștere culturală, de salvarea și ocrotirea limbii și etnosului nostru, iar autoritățile de la Chișinău nu iau nici un fel de atitudine în acest sens; dimpotrivă, ele par să participe la rusificarea populației găgăuze, și aceasta mai ales prin radio, televiziune, presa scrisă – care la găgăuzi ajung numai în limba rusă. Apoi, nu se face nimic pentru ca găgăuzii să-și însușească limba de stat – româna. Astfel, ne aflăm în fața primejdiei ca, peste un timp oarecare, găgăuzii să fie rusificați complet, și atunci Moldova va mai avea încă o populație rusefonă, pe lângă cea de 20-30% ruși. La Chișinău, de exemplu, se aude mai mult limba rusă decît româna.

În privința autonomiei care a fost decisa de Parlamentul Moldovei, trebuie să precizez că această decizie a fost luată ca urmare a unor cereri venite din partea unor lideri care nu reprezintă aspirațiile poporului găgăuz și care sînt rusefoni (adică rusificați). Argumentele în favoarea rusificării sînt cu atît mai tentante cu cît în momentul actual în Moldova cel mai bine trăiesc rușii; ei au deținut posturi importante în trecut și au acumulat bani. Acum, la privatizare, tot ei sînt cei care cumpără, cei puternici din punct de vedere economic.

ALEXANDRU PALEOLOGU

„Om de litere“ / „om de arme“: antinomie sau complementaritate?

Tema acestui colocviu, atestând o antinomie între omul de litere și Putere, reprezintă unul din simptomele celei mai semnificative ale schizofreniei epocii noastre. Puterea apare ca fatalmente represivă, iar omul de litere ca necesarmente contestatar. Îmi e greu să încerc acum a preciza originea acestei antinomii. Poate la Afacerea Dreyfus, când apare prima oară termenul de „intelectual“ ca substantiv, revendicat de dreyfusarii.

Oricum, secolul nostru este cel în care „omul de litere împotriva Puterii“ apare ca un factor definitoriu și constant. La început, în preajma primului război mondial apăruese o „Internațională a intelectualilor“, sub emblema umanitarismului, în care se implicase și Romain Rolland. În perioada interbelică, la provocarea dictaturilor de dreapta, a apărut sub o formă mult mai semnificativă și mai puternică „antifascismul“, pentru că în timpul celui de-al doilea război să apară „Rezistența“, antinazistă, apoi antitotalitară, recte anticomunistă, numită (nu totdeauna adecvat) „disidență“, culminând cu cel mai ilustru exponent, Aleksandr Isaievici Soljenitîn.

Dar așa vrea să mă refer la dualitatea „om de litere“/„om de arme“ nu în sensul ei antinomic, ci în cel complementar, care a existat dintotdeauna. El este cel mai bine și mai onorabil exprimat într-un pasaj celebru dintr-o mare carte a umanității. E vorba de discursul lui Don Quijote despre litere și arme. Vestitul hidalgo vorbește despre demnitatea și rolul celor două indeletniciri. El marchează o preferință pentru

omul de arme (cu atât mai mult cu cât Cervantes însuși fusese un brav om de arme, păstrând toată viața nostalgia acestei vocații, transferată eroului său; să nu uităm că, de altfel, acestuia i-a fost stimulată vocația prin surse literare). De altminteri, mulți mari oameni de litere au avut cariera armelor ca profesie, de la Cezar la Agrippa d'Aubigné, la ducele de Saint-Simon și, în definitiv, la Tolstoi (și, cu rezervele de rigoare, la Vasile Cițlova).

În discursul lui Don Quijote, omul de litere nu e negreșit poet sau dramaturg sau romancier. Este un om al textului, foarte exact spus un filolog (nu un lingvist, ci un hermeneut). Este legislator, legist, interpret și aplicator al legii. Orice comunitate umană care depășește stadiul de simplu agregat de hominieni, devenind o societate, are două temeluri: lege și legendă. Adică imperativul și gerunziul verbului *legere* (a citi). Scrise sau nu, legea și legenda instituie societatea civilă. Ele au un caracter textual. Legenda este justificarea transfigurată a întemeierii și prima formă a culturii acelei societăți. Omul de litere este păstrător și continuator al legii și al legendei. Adică legist și, în sens larg, poet. Omul de arme este apărător al legii și spiritor al legendei.

Legea fără sprijinul forței e inoperantă. Forța fără lege e tiranie sau anarhie. Propriu zis: *farădelege*.

Edictele tiraniei, impuse prin forță, nu sînt legi. Sînt fărădelege. Complementaritatea și colaborarea omului de litere cu omul de arme este un echilibru și o armonie nestatornică, dar a putut exista de citeva ori în istorie. Ar mai putea exista și în viitor. De bine, de rău există chiar și acum, pe cite undeva (dar imperfect și mereu amenințat). Abuzurile omului de arme au dus la discreditarea lui și la dorința de a-l înlătura, adică a-l „dezarma“. Asta duce la haos și, mai curînd sau mai tîrziu (dar nu foarte tîrziu), la o altă intervenție, dictatura (militară sau nu, dar oricum cu colaborarea opresivă a altei forțe, poliția politică).

Dar idealul unei forțe în serviciul dreptului reappare mereu, întrucît altceva tot nu se întrevide. Nu sîntem încă în stadiul în care prețuirea lui Don Quijote pentru omul de arme să nu mai aibă obiect. Noua formă a idealului Cavalerului Tristei Figuri sînt Căștile Albastre. Rezultatele nu sînt prea încurajatoare. Dar ce e de făcut?

ÉVA TÓTH

lîmite
de las
nieves
eternas

Puterea magică și puterea terestră

TÓTH ÉVA

Mie îmi place să aparțin unei minorități. Există o tînără scriitoare catalană care scrie într-un poem că mulțumește lui Dumnezeu pentru trei lucruri: pentru că aparține unei minorități, pentru că este femeie și pentru că este poetă. Iată, în țara mea nu aparțin unei minorități, în Ungaria ungarilor nu sînt minoritari, dar totuși în lume, printre altele, este vorba despre epoca minorităților. Aș putea să precizez că există forțe globalizatoare, forțe centrifuge, dar și centripete, care operează asupra mediului nostru.

Puteam să mîncăm același hamburger în orice țară din lume, puteam să vorbim aceeași engleză stricată sau aceeași franceză stricată, există un fel de globalizare, de omogenizare, care e o consecință naturală a istoriei umane. Totuși, multora nu ne place acest lucru. Un poet a scris la începutul secolului că la Paris, Pekin, Londra sau Roma sîntem martorii unei resurrecții a unităților mici, restrînse, a limbilor cu difuziune restrînse (cum sînt catalana sau basca): un fapt foarte important pentru noi ca scriitori, care acum trebuie să ne ocupăm de problema scriitorului și de cea a Puterii. Strămoșul scriitorului de azi deținea un rol foarte important, avea o putere sacră, care s-a profanizat în cursul istoriei. Puterea magică a poetului era inițial independentă de puterea terestră. Dar, foarte curînd, puterea terestră a dorit să se servească de puterea magică a scriitorilor. Acest lucru se întîmplă și în zilele noastre. Puterii i-a fost întotdeauna frică de superioritatea scriitorilor și a dorit să-i cîștige de partea ei, iar scriitorii, în majoritatea lor, au fost încăpățînați, reluctanti, opunîndu-se rolului care li se atribuia. Vă voi da cîteva exemple din Ungaria, pe care le cunosc mai bine. Un mare scriitor din Ungaria primei jumătăți a secolului și-a pierdut postul de profesor în timpul primului război mondial pentru un poem de dragoste, pentru că spunea: „*Mi-ăș vîrșea mai degrabă sîngele / pentru degetul mic al iubitei / decît pentru rege și drapelul său*“. El nu se considera scriitor politic, dar Puterea îl considera. În regiunea noastră, și scriitorii apolitici ori religioși, în anii '50, erau catalogați drept periculoși. Acum, rolul scriitorilor se diminuează pe zi ce trece în țara noastră. Poate că eu comit acum un adevărat sacrilegiu, pentru că, în ciuda profesiei și vocației mele, cred că nu este un fenomen chiar atât de rău. Dar el ne deranjează pe noi, scriitorii, mai ales dacă vă gîndiți că rolul scriitorului era foarte stimat. Acest lucru provine din istorie și, de asemenea, din fenomenul că oamenii oprimați ai unei țări cred mult mai mult în scriitorii care nu depind financiar de Putere decît în Putere. Cînd nu există o oprinare explicită în societate, atunci literatura joacă un rol important, dar nu trebuie să se substituie politicii, jurisdicția ei nu trebuie să înlocuiască alte funcțiuni ale statului și ale societății. Carlos Fuentes, marele romancier mexican,

scrie într-un eseu că, în țările latino-americane, scriitorii scriu pentru ca destinul mînerului bolivian sau al țăranelor mexicani să se amelioreze. Acolo, de asemenea, literatura are obligații extraliterare tocmai pentru că aceste țări nu au cunoscut o dezvoltare comparabilă cu cea din Europa de Vest. Totuși, dacă într-o țară instituțiile sociale și politice funcționează bine, ele nu vor fi în sarcina scriitorilor, ci într-a experților și a profesioniștilor. Nu vreau să spun că scriitorul trebuie să se închidă în turnul său de fildeș, totuși el nu trebuie și nu poate să se amestece în politică.

Un ungar nu este neapărat un ungar, ci un scriitor european, un scriitor universal, în sensul în care primește impulsuri, influențe, nu numai din partea propriei culturi, ci și din partea culturii universale. Și dacă scriitorul poate să exprime experiențe ontologice umane la un nivel artistic ridicat, atunci va fi interesant pentru cititorii altei limbi. Nu avem dreptul să nu fim purtătorii de cuvînt ai propriului nostru popor și, în același timp, ai umanității. Asta poate să pară destul de demodat, provine de la Herder. Am putea să vizualizăm acest lucru prin cercuri concentrice. Cel care nu are o patrie nu poate să fie un bun cetățean al Europei și al lumii. Dar așa dori să vă reamintesc și că Montesquieu a declarat: „*Mai întîi sînt om și apoi sînt francez*“.

Și acum, revenind la titlul „Puterea scriitorului și scriitorul Puterii“, am constatat că există acest tip al scriitorului angajat de Putere, la chereul Puterii. Unii scriitori au servit Puterea din convingere, alții din naivitate, alții din interes. Există multe motive pentru a servi Puterea. Nu vreau să dau precepte morale, pentru că fiecare decide pentru el însuși, dar ceea ce am văzut eu în literatura țării mele și în literaturile altor țări este că adevărații scriitori, fiind în același timp purtătorii de cuvînt ai dezvoltării intereselor naționale, nu erau soldații unei anumite Puteri. Și, ceea ce este foarte important, un scriitor care vrea să fie patriot, dar care tolerează opresiunea altor națiuni sau comunități, oricare ar fi ele, se înșală, nu are dreptate. Eu nu mă consider naționalistă. Noi avem în ungherește un cuvînt pentru partea pozitivă a naționalismului, dar așa dori și pot să întorc această problemă într-o altă direcție. Eu, de pildă, sînt interesată de destinul catalanilor și de cel al africanilor ori al popoarelor Asiei. Cum să nu mă interesez de destinul ungarilor, atunci? Cum nu avem posibilitatea să veghem asupra pămîntului întreg în același timp, ceea ce ar trebui să facem fiecare dintre noi este să veghem pentru propria noastră națiune așa cum trebuie. Deci nu într-o manieră agresivă. Așa cum a spus și d-l Paleologu, acum trebuie să avem milă pentru patriile din această regiune, un alt scriitor a spus acum 20 de ani că trebuie să ne iubim patria cu milă, că trebuie să avem milă pentru patria fiecăruia.

Alexandre Blokh – prozator, eseist; secretar general al PEN Clubului Internațional. Născut în Rusia, a trăit în Franța, Anglia, America, Grecia și Extremul Orient. A scris 10 romane, dintre care cel mai important este o trilogie, intitulată *Cosmopolitii* (tema acestei trilogii este viața unei familii care, în timpul celui de-al doilea război mondial, se împarte între Franța, Anglia, Rusia și America). Marcat pentru o bună perioadă de psihanaliză, a scris câteva romane pe care el însuși le numește „psihanalitice”. Opera lui de critic este constituită din eseuri consacrate în special literaturii ruse (Goncarov, Mandelstam), dar și celei engleze și franceze. A tradus Mandelstam și Ahmatova. A scris și câteva cărți de călătorie (proză poetică). Actualmente lucrează la un roman și la o carte de călătorie intitulată *Totul va fi peisaj*.

ALEXANDRE BLOKH

Ar fi trebuit și acum un plan Marshall

– Interviu realizat de GABRIELA ADAMEȘTEANU –

Ce șanse acordați schimbărilor din Europa de Est?

Ceea ce s-a întâmplat în fostele țări comuniste după eliberare este comparabil cu o înșănătoșire după o boală. Când își recapătă sănătatea, bolnavii uită foarte repede de boala lor – și este normal să se întâmple așa, deoarece viața trebuie să continue. Schimbarea care s-a petrecut în țările din Est este fundamentală. Înainte, mergeam deseori în aceste țări și, chiar când discutam cu persoane cu vederi largi, trebuia să fiu atent, ca atunci când vorbești cu cineva bolnav: erau anumite subiecte care nu trebuiau tratate, erau anumite cuvinte care nu trebuiau utilizate, trebuia să fii atent să nu fi înțeles greșit etc. Acum nu se mai pun aceste probleme, însă a apărut un alt element, pe care lumea postcomunistă pare că nu-l înțelege. Ea este pe cale să plătească prețul – care este foarte greu – al cuvintului revoluție. Când, în realitate, nu este vorba de o revoluție, trebuie plătit prețul adaptării foarte anevoioase, cu nenumărate întoarceri din drum și cu multă disperare.

O chestiune foarte gravă, de care este răspunzător de astădată Occidentul, este că nu ne-am mobilizat toate energiile pentru a vă ajuta, așa cum am fi putut s-o facem. Ar fi trebuit să avem un plan Marshall, analog planului care ne-a salvat pe noi după cel de-al doilea război mondial, când americanii au mobilizat enorme mijloace și credite pentru a scoate populația

din marasmul material. Și acest lucru este foarte important, pentru că marasmul material se traduce imediat într-un marasm moral. De îndată ce mașina economică va demara, se va vedea că multe din problemele morale care se pun nu sînt morale, ci pur și simplu probleme datorate mizeriei și dificultăților economice.

Care este rolul PEN Clubului în atmosfera culturală internațională?

PEN Clubul are două funcții esențiale. Prima este ceea ce numim în jargonul nostru „cooperarea intelectuală internațională”. Această înseamnă că este necesar ca intelectualii, și scriitorii în particular (pentru că noi ne ocupăm de scriitori), să se vadă, să vorbească și să se înțeleagă unii pe alții. Trebuie evitat prin orice mijloc ca scriitorii să fie împărțiți așa cum este împărțită politica. Este vorba de crearea în lume a unei stări de spirit universaliste, a unei stări de spirit în care fiecare să se înțeleagă. Acesta este primul nostru rol, un rol foarte important, care este exercitat prin intermediul colocviilor sau al conferințelor (cum este cea care a avut loc aici sau cum va fi Congresul ce se va desfășura peste o lună în Australia). Cu ocazia conferinței din România am aflat de cazul domnului Ilașcu, iar în cadrul congresului din Australia cazul acesta va fi cunoscut de toată lumea scriitorilor. Acest lucru îmi permite să trec la cea de-a doua funcție a PEN Clubului, care este apărarea libertății de expresie.

Aici ar fi de vorbit despre ceva foarte concret, și anume „Comitetul scriitorilor din închisori”. Acest comitet strânge mai întâi toate informațiile cu privire la scriitorii aflați în pușcărie, pentru ca apoi să le ofere ajutorul (se ocupă de familiile lor, se ocupă de opera lor, li ajută material în închisoare și la nivel juridic, în ceea ce privește avocatul, și, de asemenea, acționează pentru a obține eliberarea lor – fie direct, pentru că avem relații cu șefi de stat sau cu miniștri, fie indirect, prin mobilizarea opiniei publice).

Care sînt condițiile pentru ca un scriitor să fie membru al PEN Clubului?

În primul rînd, el trebuie să fie scriitor. Ce este un scriitor – iată problema. Pentru a o rezolva în mod empiric, în general, o doamnă sau un domn care se prezintă la PEN Club trebuie să aibă două-trei cărți (de preferință trei) publicate la editori serioși.

A doua condiție pentru cel ce dorește înscrierea este să semneze Carta noastră. Carta PEN Clubului prevede cooperarea internațională, refuzul oricărui rasism, al oricărui naționalism, apărarea libertății de expresie și lupta pentru scriitorii care suferă.

Ultimul aspect (în buna tradiție engleză a cluburilor) este admiterea sau respingerea candidatului de către membrii clubului. Ei sînt, în ultimă instanță, cei care decid admiterea în cazul fiecărei persoane.

SERAFIM SAKA „Criza de identitate”

Discuția la care am ajuns la sfîrșitul conferinței noastre este, de fapt, tema colocviului de la Chișinău care va avea loc în mai 1996: „Criza de identitate”. Fără să ne fi vorbit, fără să ne fi făcut măcar din ochi, s-a mers spre ceea ce noi am intuit că ar trebui să discutăm. La Chișinău s-au deschis foarte multe școli ucrainene, rusești, bulgărești în care copiii învață istoria Bulgariei, geografia Bulgariei, literatura bulgară sau ucraineană, sau rusă. Dacă însă nu vom găsi o dominantă prin care să comunicăm, să ne înțelegem, se va cultiva o viitoare babilonie, vom face o mozaic fără să existe un desen dominant. La Chișinău, noi facem aproape săptămînal cîte un festival internațional înainte de a le fi făcut pe cele naționale. Nu le prea puteam face pe cele naționale pentru că multe lucruri românești (aceeași cultură, aceeași limbă, același popor) au fost deformate. Desigur că nu putem ține conferința noastră fără participarea de aici din țară. O să ne supărăm foarte tare dacă domnii care sînt atît de exersați în aceste discuții, care atît de bine percep problemele, nu vor trece Prutul. Vă ordon de pe acum să trecem Prutul!

Moțiunea de la Neptun

Noi, membri ai Centrului PEN din Republica Moldova, ai Centrului PEN din Polonia, ai Centrului PEN din România, ai Centrului PEN al Scriitorilor Maghiari din România, ai Centrului PEN din Serbia, ai Centrului PEN din Ungaria, împreună cu reprezentanți ai PEN Internațional și cu alți scriitori, din Anglia și Statele Unite ale Americii, participanți la Conferința Regională „Scriitorul și Puterea”, organizată de Centrul PEN din România, la Neptun, între 21 și 24 septembrie 1995,

ne facem o datorie de conștiință din a readuce în atenția opiniei publice tragedia care se consumă în imediata noastră apropiere, într-o închisoare din Transnistria, unde **Ilie Ilașcu**, cetățean și parlamentar al unui stat independent care este membru al ONU și al Consiliului Europei, continuă să fie, în ciuda protestelor internaționale, deținut și supus unui regim care ar putea să ducă la exterminarea sa.

Arestat în condiții ilegale, supus unei anchete inumane și condamnat la moarte, în decembrie 1993, în urma unui proces de tip totalitar, **Ilie Ilașcu**, ca și destinul său, arată că, într-o lume în care curge aștia sînge nevinovat, tiranii continuă să se teamă, mai mult decît de orice, de luptătorii cu arma neviolenta

și a cuvîntului.

Deciarîndu-se solidari cu moțiunea similară propusă Congresului PEN de la Perth (Australia) de către centrele PEN din România, Republica Moldova și Polonia, adresăm totodată un apel guvernelor Federației Ruse, Ucrainei, Republicii Moldova și României, ca și organismelor internaționale responsabile cu respectarea drepturilor omului, cerîndu-le ca, printr-un efort concertat, să intervină pentru eliberarea necondiționată a lui **Ilie Ilașcu** și a celor trei colegi ai săi întemnițați în Transnistria – Tudor Petrov-Popa, Andrei Ivanțoc și Alexandru Leșco.

Eliberarea lor va însemna o eliberare a cuvîntului și în același timp o victorie a rațiunii care trebuie să conducă lumea contemporană. O rațiune pentru care scriitorii poartă o responsabilitate morală egală cu aceea a oamenilor politici.

Participanții la Conferința Regională
„Scriitorii și Puterea”
Neptun, 23 septembrie 1995

Moțiunea a fost adoptată, cu mine modificări, la Congresul Internațional din octombrie 1995, ținut la Perth, Australia.

Acest supliment a fost sponsorizat de Fundația Soros pentru o Societate Deschisă

Responsabil de număr:

GABRIELA ADAMEȘTEANU
(redactor-șef)

Redacție:
RODICA PALADE
(redactor-șef adjunct),
CEZAR PAUL-BĂDESCU
(secretar general de redacție)

Corectură: **RADU DOBÂNDĂ, LUCIAN PIUCĂ, LUMINIȚA IANA, CIPRIAN PIUCĂ**

Tehnoredactare:
ALEXANDRU CIRIP
Introducere de text:
IULIAN STOIAN, VIRGIL MARINESCU, IULIAN ANGHEL, LUCIAN TRĂȘĂ
Secretariat:
GEORGETA DUCMAN